

Završni izvještaj dr Dušana Nedeljkovića o radu Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača

Vladan Vukliš

Arhiv Republike Srpske; arhivista;
istoričar; vladanv@live.com

УДК 341.322.5:343.819.5

DOI 10.7251/TOP2016164V

COBISS.RS-ID 6057240

Apstrakt: U Jajcu, na Drugom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije, 30. novembra 1943. godine, donesena je Odluka o obrazovanju Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Na čelo Državne komisije postavljen je dr Dušan Nedeljković, filozof, pisac, učesnik Narodnooslobodilačke borbe, predratni vanredni profesor na Filozofskom fakultetu u Skoplju. Osnovni zadatak Državne komisije bilo je prikupljanje dokaznog materijala o zločinima okupatora i pripadnika domaćih državnih, policijskih, vojnih i paravojnih formacija, u svrhu pokretanja redovne istrage, lišavanja slobode, ekstradicije, te podizanja optužnice i suđenja. Državna komisija takođe je bila dužna voditi evidenciju o ratnim zločincima i obavještavati jugoslovensku javnost o svojim opštim nalazima. Prilikom ukidanja ovog organa, 12. aprila 1948. godine, predsjednik Državne komisije podnio je Narodnoj skupštini FNRJ završni izvještaj, koji se u originalu čuva u fondu Državne komisije u Arhivu Jugoslavije u Beogradu. Ovom prilikom objavljujemo njegov transkript.

Ključne riječi: Državna komisija za ratne zločine; zemaljske komisije za ratne zločine; ratni zločini; istrage; svjedočenja; izručenja

U Jajcu, na Drugom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ), 30. novembra 1943. godine, donesena je Odluka o obrazovanju Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (dalje u tekstu DK). DK, koja je dobila zadatak „utvrđivanja odgovornosti, pronalaženja i privođenja kazni svih lica odgovornih za zločine koje su u Jugoslaviji počinili i čine u toku rata okupatori i njihovi pomagači“, obrazovana je pri Predsjedništvu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugo-

slavije, pri čemu je Nacionalnom komitetu stavljeno u nadležnost da imenuje članove DK i propiše pravilnik o njenom radu.¹ Osnivanje DK svakako je došlo u duhu „Rezolucije o zločinima“, donesene 30. oktobra 1943. na Moskovskoj konferenciji (F. D. Ruzvelt, V. Čerčil, J. V. Staljin), čime se predviđala ekstradicija osumnjičenih u zemlje gdje su počinjena djela za koja se isti terete.² Uporedo sa osnivanjem DK, Nacionalni komitet donio je i „Pravilnik o radu“, koji je deklamovao osnovne funkcije i način rada komisija za ratne zločine. DK je dobila zadatak da prikuplja „podatke o ubistvima, telesnim povredama, zlostavljanjima, interniranju, osudama, hapšenjima, silovanjima, paljevinama, pljački“, bombardovanju u cilju istrebljenja, prisilnom preseljenju, zatim nabavkama sredstava za izvršenje zločina, oduzimanju i oštećenju javne ili privatne imovine te kulturnog nasljeđa, kao i da te podatke organizuje kao dokazni materijal koji će se koristiti u svrhu utemeljenja istražnih i sudskih procesa protiv osumnjičenih počinitelaca, odnosno u svrhu njihove ekstradicije. Osnivačka dokumenta su praćena, tokom sljedeće godine, raznim uputstvima, instrukcijama i proglasima. Tako npr. „Upute za rad organa određenih za prikupljanje podataka i dokaza za utvrđenje zločina“ obrazlažu pojmove ratnog zločina i njegove oblike, krivaca i osumnjičenih, način podnošenja prijave i postupak prikupljanja i evidentiranja dokaznog materijala.³

Sjedište DK nalazilo se na Visu, sve do oslobođenja Beograda u jesen 1944. godine, gdje se DK zatim preselila. U međuvremenu, osnovane su i njoj podređene zemaljske komisije (ZK) za buduće republike, što je praćeno osnivanjem nižih komisija, i to dvije oblasne (za Istru i Kosovo), 65 okružnih, 292 sreske, te 1.210 opštinskih i mjesnih.⁴ DK je takođe osnovala i delegacije u Njemačkoj, Austriji, te pri Komisiji Ujedinjenih nacija u Londonu, koje su kao osnovni zadatak imale da izdejstvuju izručenja osumnjičenih za ratne zločine. Napominjemo da se u izvještaju već osjete posljedice zategnutih odnosa sa dotadašnjim zapadnim saveznicima. Ovdje nećemo detaljnije ulaziti u opisivanje strukture, postupaka i rezultata rada DK, pošto se ti detalji nalaze u samom završnom izvještaju.⁵ Ukratko ćemo, međutim, opi-

¹ *Službeni glasnik DFJ*, 1/1945, dok. 9.

² *United Nations Documents, 1941-1945*, New York - London 1946, str. 15; dostupno na <archive.org>.

³ Arhiv Jugoslavije (AJ), 110, kut. 1.

⁴ AJ, 110, inventar, str. 2.

⁵ Takođe, detaljniji istorijat komisija za ratne zločine potražiti u: M. Grahek Ravančić, „Ustrojavanje organa nove vlasti: Državna/Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača - organizacija, ustroj, djelovanje“,

sati dokumentarnu zaostavštinu koja je ostala iza ove razgranate mreže komisija za ratne zločine, te ćemo reći nešto o njenom naučnom značaju.

Kako je osnovni zadatak komisija za ratne zločine bilo prikupljanje i sistematizacija dokaznog materijala o ratnim zločinima, za očekivanje je da je iza ovih komisija ostala velika količina arhivskih dokumenata, i da je upravo u fondu DK, koji se čuva u Arhivu Jugoslavije u Beogradu, pohranjena najveća količina istog. Dokazni materijal sakupljan je na dva načina: 1) putem uzimanja izjava i saslušavanja svjedoka i osumnjičenih; 2) pljenidbom neprijateljskog materijala. Na osnovu sakupljenih dokaza, DK je donosila odluke kojim su pojedinci oglašavani kao ratni zločinci. U skladu s tim, tri najveće serije u ovom fondu čuvaju se pod oznakama „F“, „DOS“ i „Inv“. Pod oznakom „F“ donošene su pomenute odluke. Ukoliko su nastajale na osnovu dokaznog materijala, što je bilo uobičajeno, povezane su sa određenim „DOS“ ili „Inv“ predmetima. „DOS“ predmeti su nastali radom organa DK, koji su sakupljali izjave svjedoka. Ove izjave obično su se odnosile na određeno geografsko područje ili na određenu seriju povezanih događaja. „Inv“ predmeti sačinjeni su uglavnom od zaplijenjenog materijala raznog porijekla. Tako npr. u dokaznom materijalu koji se odnosi na Bosansku Krajinu, često se mogu pronaći zapisnici izjava izbjeglica datih pred Komesarijatom za izbjeglice Vlade okupirane Srbije. Od posebnog značaja su razni izvještaji, analize te saslušanja osumnjičenih koja se mogu pronaći u više različitih serija.

U istraživačkom kontekstu, ukoliko se savlada struktura fonda, njegova upotreba ne bi trebalo da predstavlja posebne poteškoće. Pored sumarnog inventara, istraživačima stoje na raspolaganju originalna i pomoćna informativna sredstva, uključujući registre zločinaca (domaćih, stranih i pripadnika „SS“ formacija), imenske i topografske kartoteke, popis fotografskog materijala, poimenični popis presuda okružnih sudova koji se čuvaju u fondu itd.⁶ Značajan dio građe DK već je objavljen u uredništvu Miodraga Zečevića i Jovana Popovića u četiri toma izdanja *Dokumenti iz istorije Jugoslavije* (1996, 1998, 1999, 2000).⁷ Naravno, sama veličina fonda ova izdanja zadržava na nivou jednog uzorka, dok bi istraživanja koja fokusiraju određena područja ili fenomene iziskivala njegovu direktnu upotrebu. Sam značaj građe ovog fonda teško je preneglasiti. Pored očiglednog značaja kako ope-

Historijski zbornik, LXVI, 1 (2013), str. 149-172.

⁶ AJ, 110, inventar, str. 8-13, 20-21.

⁷ M. Đ. Zečević, J. Popović, *Dokumenti iz istorije Jugoslavije: Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njegovih pomagača iz Drugog svetskog rata*, Beograd, I - 1996, II - 1998, III - 1999, IV - 2000.

rativnih spisa DK tako i zaplijenjenog neprijateljskog materijala, potrebno je istaći poseban značaj „DOS“ spisa. Terenski rad podređenih istražnih komisija rezultovao je sakupljanjem velike količine „svježih“ svjedočenja, od kojih su mnoga zapisana dok su sukobi još trajali. Zasigurno ne postoji niti jedna druga masovna kolekcija zapisa neposrednih iskustava „običnih ljudi“ u odnosu prema aktivnostima okupatorskih, kvislinških i kolaboracionističkih formacija na tlu okupirane Jugoslavije.

Važno je napomenuti da fond DK u Arhiv Jugoslavije ipak nije dospio jednostavnom, pravolinijskom procedurom. Problemi koji su bili uobičajeni kada je riječ o čuvanju materijala prve decenije socijalističke Jugoslavije, odrazili su se i na građu DK, koja je u Arhiv Jugoslavije preuzimana u 14 navrata, od 1966. do 1980. godine, i to od mnoštva različitih imalaca, od Arhiva Vojno-istorijskog instituta, preko Komisije za mobilizacijske poslove do Sekretarijata unutrašnjih poslova. Znatan dio građe nedostaje – između ostalog, oko 500 „F“ odluka, 150 „DOS“ predmeta i većina „Inv“ materijala. Pored čestog ustupanja drugim institucionalnim korisnicima, jedan od razloga je i uništenje materijala korišćenog u procesima u Nirnbergu prilikom pada aviona jugoslovenske delegacije.⁸ Neposredno iskustvo priređivača ovog teksta takođe ukazuje na mogućnost gubljenja dokumentacije lokalnih komisija u redovnim postupcima, prilikom ustupanja materijala redovnim istražnim organima, a koji su potom često mogli biti zagubljeni u nedostupnim policijskim arhivama ili izlučeni po završetku tužilačkih istraga.⁹ Kako bilo, zaostavština DK i četiri sačuvane ZK i dalje je velika. Fond DK broji 100 dužnih metara građe (d/m), praćen fondom ZK Hrvatske od 77 d/m (Hrvatski državni arhiv, Zagreb), zatim ZK Bosne i Hercegovine od oko 50 d/m (Arhiv BiH, Sarajevo), ZK Srbije od 28,4 d/m (Arhiv Srbije, Beograd) i slovenskom Komisijom za ratne zločine u dužini od 7,5 d/m (Arhiv Slovenije, Ljubljana). U raznim regionalnim i lokalnim arhivima širom bivše Jugoslavije čuvaju se manji fondovi nižih komisija za ispitivanje ratnih zločina. Pored značajne količine arhivske građe, DK je iza sebe ostavila i nekoliko publikacija, kao što su: *Dokumenti o izdajstvu Draže Mihailovića*, Beograd 1945; *Zločini okupatora u Vojvodini 1941-1944*, Novi Sad 1946; *Zločini okupatora*

⁸ AJ, 110, inventar, str. 14-17.

⁹ Tako npr. u Arhivu Republike Srpske u Banjaluci, prilikom preuzimanja fonda Okružnog javnog tužilaštva Banjaluka, u građi fonda pronađena je fascikla spisa banjalučkog Gradskog povjereništva Zemaljske komisije za ratne zločine Bosne i Hercegovine.

1941-1944 u Sremu, Novi Sad 1946; Saopštenja Državne komisije [...], I-V, Beograd 1949. itd.¹⁰

Izveštaj koji je ovom prilikom pred vama, donesen je 12. aprila 1948. godine u Beogradu, istog dana kada je donesen i Ukaz o ukidanju DK od strane Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ. Kako se smatralo da su nestali posebni uslovi koji su iziskivali postojanje posebne komisije, ukidanjem DK došlo je do prenosa preostalih zadataka na Državno tužilaštvo.¹¹ Original usvojenog izvještaja čuva se u fondu Državne komisije (110) u Arhivu Jugoslavije u Beogradu (kut. 1).

Prije prelaska na sam tekst, donosimo i kraću biografiju njegovog autora, predsjednika DK od njenog osnivanja do ukidanja. Dušan Nedeljković rođen je u Čupriji (Srbija) 18. maja 1899. godine. Filozof i etnopsiholog po obrazovanju, doktorirao je na pariskoj Sorboni 1922. godine, na temu „Filozofija prirode u djelu Ruđera Boškovića“. Od 1922. bio je docent, a od 1930. i vanredni profesor Filozofskog fakulteta u Skoplju. Pored filozofskih napisa, bavio se angažovanim antifašističkim pisanjem i učestvovao je u doratnim „raspravama na književnoj ljevici“, da bi se 1941. pridružio Narodnooslobodilačkom pokretu. Od 1946. do 1953. bio je redovni profesor na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a zatim i član Srpske akademije nauka i rukovodilac folklornog odjeljenja Etnografskog instituta, te urednik njihovog časopisa *Glasnik* od 1962. do 1966. godine. Katedru na fakultetu izgubio je usljed, kako se čini, prevelikog kritičkog zanosa u talasu ideoloških pomjeranja s početka 50-ih godina prošlog vijeka.¹² Njegovo ime nedavno se provlačilo kroz novinske članke u kojima mu se zamjera zbog učešća u „čistkama“ na Beogradskom univerzitetu neposredno nakon rata.¹³ Umro je u Beogradu 29. juna 1984. godine.

¹⁰ *Vojna enciklopedija*, tom 2, Beograd 1971, str. 565.

¹¹ *Službeni glasnik DFJ*, 30/1948, dok. 220.

¹² *Enciklopedija Jugoslavije*, tom 6, Zagreb 1965, 265; D. Nedeljković, *Prevazilaženja*, Naučno djelo, Beograd 1972.

¹³ U već uobičajenom odnosu prema dotičnim novinama, uz obavezan otklon i sumnju u iznesene tvrdnje, vidi na primjer Lj. Tešić, „Grešnici bez greha“, *Večernje novosti* (Beograd), 21. jun 2006.

transkript dokumenta

**Državna komisija za utvrđivanje
zločina okupatora i njihovih pomagača**

**IZVJEŠTAJ
Dr Nedeljковића o radu D[ržavne] komisije
za period 1943-1948**

[...]

Uvodna napomena

U smislu čl. II Pravilnika NKOJ-a od 8 maja 1944. Državna komisija je dužna podnositi Vladi FNRJ izveštaje o svome radu, a pošto je usvojen predlog Državne komisije da ona naskoro u dosadašnjoj svojoj formaciji prestane sa radom, to Državna komisija sa ovim podnosi svoj završni izveštaj.

Ovaj završni izveštaj ne obuhvata samo delatnost Državne komisije od osnivanja do njenog ukidanja. U njemu se iznosi kratak pregled delatnosti i rezultati celokupne naše službe utvđivanja zločina okupatora i njihovih pomagača.

Pod celokupnom službom treba podrazumevati kako Državnu komisiju i njene delegacije u inostranstvu tako i zemaljske komisije sa svim njihovim područnim organima, bez obzira na to što su zemaljske komisije imenovane od vlada narodnih republika, a njihovi područni organi od odnosnih narodnih odbora, kojima su u administrativnom pogledu bili i potčinjeni. Jedinstvo službe izraženo je u čl. 9 citiranog pravilnika NKOJ-a. Funkcionalno čitava služba pretstavljala je organsku celinu, sa jedinstvenim opštenarodnim značenjem, sa jedinstvenim pravnim i političkim osnovama, metodama i ciljevima, pod vrhovnim rukovodstvom Državne komisije, kao što je i problem ratnih zločina od ma koga i ma gde izvršenih nad narodima i nad građanima FNRJ, jedinstven i nedeljiv.

S obzirom na težnju ovoga izveštaja da bude sintetičan, tj. da sumarno obuhvati delatnost i rezultate celokupne službe, s jedne strane, a s druge strane da sadrži ispunjenje formalne obaveze Državne komisije da podnese izveštaj vladi FNRJ o vlastitom radu, sve isto se odnosi na Državnu komisiju

biće izloženo sa neophodnim pojedinostima dok će zemaljske komisije i njihovi područni organi biti obrađeni samo u opštim crtama, a rezultati njihove delatnosti obuhvaćeni nepodeljeno sa rezultatima Državne komisije, osim tamo gde će potpunost izveštaja iziskivati odvojeno izlaganje.

I. Osnivanje Državne komisije

Odluka AVNOJ-a o osnivanju državne komisije.

Odlukom AVNOJ-a br. 9 od 30 novembra 1943 rešeno je da se pri Predstavništvu NKOJ-a obrazuje Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, sa zadatkom utvrđivati odgovornosti, pronalaziti i privoditi kazni lica odgovorna za zločine, koje su u toku rata u Jugoslaviji počinili okupatori i njihovi pomagači.

NKOJ je bio ovlašćen da imenuje članove Državne komisije i propiše pravilnik o njenom radu.

Pravilnik NKOJ-a [o] radu.

Pravilnik o radu Državne komisije donesen je na sudnici NKOJ-a od 8 maja 1944, i sadrži ova pravila:

[—] Nabrojena su ekzemplifikativno dela koja se smatraju ratnim zločinima.

[—] Određuje se pojam ratnog zločina.

[—] Nabrojani su oblici dokaznih sredstava.

[—] Obvezuju se svi organi narodne vlasti da pruže najveću moguću pomoć Državnoj komisiji u istražnom i ostalom njenom radu. Državna komisija je dužna da prikuplja dokazno gradivo, da po potrebi organizuje ankete, da prikuplja statističke podatke o ljudskim žrtvama kao i podatke o materijalnim štetama usled ratnih zločina, da objavljuje rezultate svoga rada, da izdaje upute za rad svojih područnih organa i organa narodne vlasti koji sa njom saraduju i najzad da ujedinjuje, koordinira i kontroliše rad zemaljskih komisija, čije obrazovanje je stavljeno u dužnost predsedništva zemaljskih narodnih predstavništava.

[—] Za svoj rad Državna komisija odgovorna je NKOJ-u odnosno vladi FNRJ.

Imenovanje članova.

Odmah iza donošenja Pravilnika, NKOJ je imenovao članove Državne komisije i to:

Dr. Dušana Nedeljkovića, prof. univerziteta iz Beograda, kao predsednika, i Dr. Vladu Jokanovića, advokata iz Sarajeva kao sekretara; kao članove: Mons. Dr. Svetozara Rittiga iz Zagreba, Dr. Maksa Šnuderla, advokat iz Maribora, gen. Jakova Avaića iz Ljubljane, Peru Kratajića, sudiju okružnog suda iz Cetinja, Pavela Šateva, advokata iz Skoplja, i Peru Mijačevića, adv. Pripadnika iz Stare Pazove.

Po odlasku Dr. Vlade Jokanovića na novu dužnost, imenovan je krajem oktobra 1944 za člana i sekretara Državne komisije Dr. Ivan Grgić, advokat iz Knina, a aprila 1945 imenovan je za člana komisije Dr. Milan Bartoš, profesor univerziteta iz Beograda.

Od članova, u Državnoj komisiji su delovali stalno predsednik Dr. Dušan Nedeljković i sekretar Dr. Ivan Grgić. Dr. Marko Šnuderl i Dr. Milan Bartoš saradivali su samo kroz kratko razdoblje u godini 1945, a zatim primili druge dužnosti izvan Državne komisije.

II. Organizacioni sastav celokupne službe untvrđivanja zločina okupatora i njihovih pomagača

Organizacioni sastav aparata Državne komisije i funkcije njenih delova.

Do oslobođenja Beograda 20 oktobra 1944 Državna komisija radila je na Visu. Tek pošto je prenela sedište u Beogradu, obrazovala je u potpunosti svoj aparat i svoju organizaciju, i razvila punu delatnost. U toku svoje delatnosti Državna komisija imala je sledeća odeljenja i pomoćne službe:

- [•] Pravno odeljenje sa arhivom dokumenata i kartotekom evidencije.
- [•] Isledno odeljenje.
- [•] Publikaciono odeljenje sa fotoarhivom i fotolaboratorijom.
- [•] Izvršno odeljenje sa registraturom.
- [•] Personalno odeljenje i odsek računovodstva.
- [•] Delegaciju u KUN-u [Komisija Ujedinjenih Nacija].
- [•] Delegaciju u Nemačkoj i Austriji.

Aparat Državne komisije u Beogradu.

Pravno odeljenje imalo je u zadatku sledeće poslove:

- a) Na osnovu prikupljenog dokaznog gradiva pripremati odluke o utvrđivanju ratnih zločinaca i izdajnika.
- b) Izrađivati elaborate i tematske referate o pojedinim kategorijama ratnih zločina i zločinaca.
- c) Sastavljati šematizme okupatorskih i izdajničkih političarskih i administrativnih organizacija i vojnih formacija.
- d) Pregledati odluke zemaljskih komisija i predlagati iste na potvrdu.
- e) Vršiti neposredno istražne radnje preslušavanjem osumnjičenika i svedoka, kao i
- f) Pribavljanjem i selekcijom neprijateljskih i izdajničkih arhiva i pojedinih dokumenata iz istog izvora i drugih isprava od važnosti.
- g) Sastavljati spiskove utvrđenih ratnih zločinaca i izdajnika sa bitnim izvodima iz odluke za potrebe službe ekstradicije.
- h) Selekcionisati i obrađivati dokazno gradivo kao pomoć javnim tužiocima za pripreme suđenja u zemlji i inostranstvu.
- i) Izrađivati stručna pravna mišljenja.
- j) Pripremati predloge za sekvestraciju neprijateljske imovine u smislu Odluke AVNOJ-a od 21 novembra 1944 odnosno u smislu Zakona o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije.
- k) Sastavljati sinoptičke preglede suđenja ratnim zločincima u zemlji za KUN.
- l) Pratiti razvoj teorije i prakse međunarodnog ratnog krivičnog prava i sakupljati odnosne materijale i literaturu.
- m) Izdavati uverenja u smislu čl. 53 Zakona o državnim matičnim knjigama.

Arhiva dokumenata imala je inventarisati i čuvati originale ili overene prepise dokumenata važnih za utvrđivanje ratnih zločina, izdaje i kolaboracionizma. Prikupljati i čuvati neprijateljsku ratnu štampu i literaturu.

U **kartoteci evidencije** kontrolirala su se - na osnovu neprijateljske ratne štampe, službenih šematizama, bibliografija, dokumenata i dr. - lica jugoslovenskog državljanstva koja su u ma kom vidu pod okupacijom saradivali sa okupatorom.

Isledno odeljenje postojalo je samo u jednom razdoblju 1945/1946 kada se zbog velikog broja važnih slučajeva bila ukazala potreba da se istražne radnje izdvoje iz Pravnog odeljenja i radi ekspeditivnosti povere naročitom or-

ganu. Načelno, Državna komisija nije obavljala istražne radnje neposredno, već samo u izuzeno važnim slučajevima. Čim su se takvi slučajevi uglavnom iscrpili, Isledno odelenje je ukinuto i njegova služba vraćena Pravnom odelenju.

Publikaciono odelenje postojalo je takođe samo u jednom razdoblju 1945-/1946, u vreme kada je tematiku ratnih zločina i izdaje imala prvorazrednu političku aktuelnost. Zadatak ovog odeljenja bio je:

- a) Izdvajati i pripremati gradivo za saopštenja i druge publikacije Državne komisije, a potom obavljati sve tehničke i administrativne poslove u vezi sa štampanjem i rasutranjem istih.
- b) Prikupljati fotografije ratnih zločina i zločinaca, inventarisati i uređivati iste u **fotoarhivi** te organizovati izložbe fotografija i dokumenata.
- c) Pratiti domaću štampu i registrovati sve vesti i napise u vezi sa ratnim zločinima.
- d) Pripremati tekstove i fotomaterijale za domaću i stranu štampu te društvene organizacije za svrhe antifašističke propagande.

Državna komisija je imala vlastitu **fotolaboratoriju**, u kojoj se obavljalo kopiranje, unošenje i uvećavanje fotografija i dokumenata.

Izvršno odelenje obrazovano je u vezi sa sve većim porastom administracije u poslovima ekstradicije ratnih zločinaca i izdajnika iz inostranstva i sa stalnim zaoštavanjem toga problema na međunarodnom planu. Funkcija ovoga odeljenja sastojala se u sledećem:

- a) Održavati veze sa delegacijama Državne komisije u inostranstvu i pratiti njihov rad.
- b) Dostavljati delegacijama u KUN-u odluku i druge materijalne potrebe za registraciju okupatorskih ratnih zločinaca.
- c) Dostavljati Ministarstvu inostranih poslova materijale za diplomatske intervencije u slučajevima povrede naših prava kao i za zahteve ekstradicije domaćih ratnih zločinaca i izdajnika diplomatskim putem.
- d) Dostavljati delegacijama Državne komisije u Nemačkoj i Austriji podatke i materijalne potrebe za njihov rad.
- e) Voditi evidenciju o boravku i kretanju utvrđenih ratnih zločinaca i izdajnika u inostranstvu, kao i evidenciju o koracima poduzetim u cilju ekstradicije istih.

- f) Voditi evidenciju izračunatih, kao i osuđenih ratnih zločinaca i izdajnika.
- g) Dostavljati javnim tužiocima u zemlji odluke Državne komisije radi pokretanja krivičnih postupaka protiv domaćih ratnih zločinaca i izdajnika koji su ostali u zemlji.
- h) Posle ukidanja delegacije u KUN-u, redigovati na francuskom i engleskom jeziku tekstove optužba za KUN i nota na Ministarstvo inostranih poslova za diplomatske intervencije istoga radi ekstradicija.

Registratura je vodila registre utvrđenih ratnih zločinaca i izdajnika, čuvala odluke kojima su isti bili utvrđeni kao i dokazna sredstva koja nisu dokumentarnog karaktera u posebnoj „Dos-arhivi“.

Personalno odeljenje i **Odsek računovodstva** obavljali su redovno poslove sve dok isti oktobra 1945 nisu preneseni u Personalno odnosno Opšte odeljenje Predsedništva vlade FNRJ.

Organizacioni sastav ovoga aparata prolazio je kroz promene uslovljene razvojem službe. Te promene iziskivale su stalno prilagođavanje najaktuelijim zadacima. Težište službe - koja je u toku nepune četiri godine postala, prešla je kulminaciju i skoro sve konsumirala - prenosilo se sa istraživanja na utvrđivanje i na drugu obradu prikupljenog dokaznog gradiva te najzad na privođenje sudovima ratnih zločinaca i izdajnika, posebno na njihovu ekstradiciju iz inostranstva. U vezi sa tim, pojedina odeljenja ili pojedini delovi aparata stvarani su, proširivani ili sužavani, ili su ukidani. Razvoj službe i ove promene u organizacionom sastavu Državne komisije ogledaju se u sledećem prikazu kretanja brojnog stanja osoblja:

Na oslobođenoj teritoriji, a pri oslobađanju Beograda, Državna komisija imala je svega 2 službenika, a od oslobađenja Beograda do kraja 1944 13 službenika. Od 1945 pa dalje, stanje je ovo:

Pravno odeljenje januara 1945 imalo je [...] 13 službenika [;] juna 1945 [...] 27 [;] januara 1946 [...] 11 [;] januara 1947 [...] 6 [;] juna 1947 [...] 6 [;] decembra 1947 [...] 5

Isledno odeljenje je imalo u toku 1945 i 1948 [...] 2 službenika dok nije najzad ukinuto.

U **Arhivi dokumenata** koja se u sastavu Pravnog odeljenja radilo je u junu 1945 [...] 5 službenika [;] u januaru 1946 [...] 4 [;] u junu 1946 [...] 3 [;] u januaru 1947 [...] 2 [;] u junu 1947 [...] 1

Kartoteka evidencije je imala 1945 [...] 5 službenika [;] 1946 [...] 2 [...] zatim [...] 1 [...] i krajem 1945 taj je odsek priključen arhivi dokumenata.

Izvršno odeljenje se osniva septembra 1945 i imalo je [...] 1 službenika [;] septembra 1946 taj se broj penje na [...] 3 [;] novembra 1946 [...] 5 [;] a 1947 njemu je pridodat otsek inostrane službe i u ovom odeljenju radi [...] 8 [;] februara 1948 - ukida se prevodilački otsek i u odeljenju radi [...] 5

U **Registraturi** koja je u sastavu Izvršnog odeljenja radilo je u januaru 1945 [...] 1 službenik [;] u junu 1945 [...] 5 [;] 1946 [...] 4 [;] 1947 [...] 2

Publikaciono odeljenje februara 1945 [...] 6 službenika [;] 1946 taj broj se smanjuje na [...] 4 [;] a zatim na [...] 2 [;] i oktobra 1946 se ukida.

Personalno odeljenje je imalo [...] 1 službenika od početka rada Državne ko-misije do oktobra 1946 kada je ukinuto.

U **otseku računovodstva** juna 1945 [...] 5 službenika [;] 1946 [...] 4 [;] zatim [...] 2 [;] oktobra 1946 ovaj se otsek ukida.

I broj dektilografkinja se je povećao i smanjio prema obimu poslova: januara 1945 [...] 4 daktilografkinje [;] juna 1945 [...] 12 [;] u toku 1946 [...] 7 [;] u toku 1947 [...] 4

Aparat Državne komisije u inostranstvu.

a) Delegacija u KUN-u.

Jugoslovenska delegacija u KUN-u u Londonu akreditovana je 1943 pod emigrantskom vladom Dr. Božidara Purića. Ona je izmenjena u sastavu pod vladom Dr. Ivana Šubašića i najzad legalizovana od strane vlade DFJ februara 1945.

Funkcija delegacije sastojala se:

a) Prema direktivama Državne komisije zastupati FNRJ u celokupnom radu KUN-a, posebno učestvovati na sednicama Komiteta KUN-a koji je odlučivao o registraciji ratnih zločina, kako po optužbi našoj tako i po optužbama drugih ujedinjenih nacija.

b) Na osnovu odluka Državne komisije formulisati na engleskom jeziku optužbe protivu okupatorskih ratnih zločinaca i podnositi ih KUN-u.

c) Redigovati, na osnovu odluka Državne komisije, note koje je Ambasada FNRJ upućivala britanskom Ministarstvu inostranih poslova radi odobrenja ekstradicije domaćih ratnih zločinaca i izdajnika.

Delegacija u saglasnosti sa Generalnim sekretarijatom Vlade FNRJ i Ministarstvom inostranih poslova ukinuta maja 1947, a njeni poslovi preneti na Ambasadu FNRJ u Londonu.

Brojni sastav osoblja ove Delegacije ovako se kretao: januara 1945 [...] 4 službenika [;] juna 1945 [...] 8 [;] januara 1946 [...] 6 [;] juna 1946 [...] 8 [;] januara 1947 [...] 4

b) Delegacije u Nemačkoj i Austriji

Juna 1945, dakle neposredno iza kapitulacije Nemačke, sekretar Državne komisije otputovao je na čelu jedne Delegacije u Nemačku i Austriju da na licu mesta ispita praksu savezničkih okupacionih vlasti u pogledu hvatanja ratnih zločinaca u početnoj fazi. Na tom putu on je uz pomoć AFOZ-a (Antifašistički odbor bivših ratnih zarobljenika), sa osobljem koje mu je isti stavio na raspoloženje iz reda poverljivih i stručnih biv. zarobljenika oficira i vojnika stare jugoslovenske vojske, organizovao stalne delegacije, koje su potom akreditovane kod SAD, britanskih i francuskih okupacionih vlasti u Nemačkoj i Austriji.

Zadatak delegacija bio je:

- a) Na osnovu podataka i direktiva iz Državne komisije a i po sopstvenoj inicijativi pronalaziti ratne zločince i od savezničkih okupacionih vlasti - kada je to u njihovoj isključivoj nadležnosti - izdejstvovati izručenje te ih dopratiti u zemlju;
- b) Vršiti neophodne istražne radnje tj. ispitivati uhapšene ratne zločince i druga sumnjiva lica i svedoke te prikupljati drugo dokazno gradivo o ratnim zločincima.

Za rad ovih servisa Državne komisije bio je potreban agreman odnosnih savezničkih vojnih vlasti i njihovih vlada, i to kako za delegacije kao celine, tako i za svakog pojedinog člana. Delegacije državne komisije bile su atašovane pri savezničkim glavnim komandama u pojedinim zonama odnosno pri posebnim odelenjima ili uredima za ratne zločine kod tih komandi, to je njihov delokrug rada bio određen naročitim pravilnicima, koje su izdale savezničke vojne vlasti, a koji su u raznim zonama bili različiti. Pored tih propisa, rad servisa Državne komisije zavisio je u još većoj meri od opšte političke linije bivših savezničkih vlada, pa i od ličnog raspoloženja i odnosa njihovih organa na terenu.

U pojedinim okupacionim zonama, servisi Državne komisije bili su ovako organizovani:

[—] U američkoj zoni Nemačke bila je delegacija sa sedištem najprije u Frankfurtu n/M., potom u Wiesbadenu, zatim u Augsburgu, pa u Freisingu i najzad u Muenchenu. Delegacija je, pored centra, imala još i dva istražna tima koji su bili u Heidelbergu i Muenchenu, a jedan istražni tim radio je povremeno u Dachau-u. Ova delegacija je ukinuta i njene poslove preuzeli su organi Vojne misije.

[—] U britanskoj zoni Nemačke i danas je još aktivna delegacija, sa sedištom najpre u Bad Oeynhausenu a potom u Bad Salzuflenu, koja imade timove u Hamburgu, Hannoveru i Hildenu.

[—] U francuskoj zoni Nemačke delovala je samo za kratko vreme delegacija sa sedištem u Baden Badenu.

[—] U američkoj zoni Austrije postojao je doskora istražni tim u Salsburgu, no američke vlasti su 20 juna 1947 ukinule atašman za ovaj team.

Isto tako su u francuskoj zoni Austrije francuske vlasti oduzele atašman teamu koji je delovao u Innsbrucku.

Ostao je još jedino istražni team britanskoj zoni Austrije sa sedištem u Celovcu. Istražni teamovi u Austriji potpadali su pod delegaciju Državne komisije pri Kontrolnom savetu u Beču, koja rukovodi sa celim poslovanjem u Austriji.

Personalni sastav delegacija i teamova menjao se u toku vremena, a isto tako i brojno stanje. Rukovodioci i članovi delegacija i teamova bili su oficiri JA, a pored u sastavu su i bili još i građanski službenici, šoferi, kuriri, itd.

U pogledu svoje funkcije, delegacije su stajale isključivo pod Državnom komisijom, dočim su u personalnim i disciplinskim stvarima potpale pod vojne vlasti, ukoliko su u pitanju vojna lica.

U Nemačkoj organizacioni i disciplinski nadzor nad osobljem delegacija Državne komisije vršila je vojna misija FNRJ pri Kontrolnom savetu za Nemačku, a u Austriji Političko predstavništvo FNRJ u Beču.

I u Italiji je postojala potreba za specijalnim servisom Državne komisije. No uprkos upornom nastojanju Državne komisije, njena delegacija nije nikad puštena od strane anglo-američkih okupacionih vlasti. Usled toga je zadatke Državne komisije u Italiji delimično obavljala delegacija Vlade FNRJ u Savetodavnom Veću u Rimu, a posle uspostave diplomatskih odnosa sa Italijom poslanstvo FNRJ.

Zemaljske komisije i njihovi područni organi.

Na osnovu odluke AVNOJ-a i pravilnika NKOJ-a predsedništva narodnih predstavništava tadanjih federalnih jedinica obrazovala su zemaljske komisije ovim redom:

1) Zemaljska komisija Slovenije osnovana je odlukom SNOS-a (čl. 2) od 19 februara 1944 na prvom zasedanju u Črnomlju. Članovi bili su jednovremeno ili sukcesivno: Dr. Makso Šnuderl, Fedor Košir, Dr. Danilo Dougan, Boris Samov, Vida Tomšič, Lojze Ude, Dr. Žiga Vodusek, Dr. Stanko Štor, Dr. Boris Puc, Dr. Rasto Tuaulin i Dr. Igor Rosina.

2) Zemaljska komisija Crne Gore osnovana je odlukom CASNO-a od 12 maja 1944. Članovi bili su jednovremeno ili sukcesivno: Jakša S. Brajović, Novak Milošević i još tri člana.

3) Zemaljska komisija Hrvatske osnovana je odlukom Predsedništva ZAVNOH-a od 19 maja 1944, a počela sa radom 1 avgusta 1944 u Topuskom. Članovi bili su jednovremeno ili sukcesivno: Dr. Ante Mandić i Dr. Venceslav Celigoj, [Stanko] Čanica Opačić, Dr. Ferdo Čulinović, Branko Sučević, Salamon Stjepan, Čuk pop Ilija, Petar Lasta, Dr. Zvonimir Švrljuga, Dr. Ante Štokić, Pavao Krce, Kata Pejnović, Dr. Leo Singer, Milan Polak i Daranović Vida.

4) Zemaljska komisija Bosne i Hercegovine osnovana je odlukom ZAVNO-BIH-a od 1 jula 1944. Članovi bili su jednovremeno ili sukcesivno: Dr. Drago Ljubibratić, Miloj Škorić, Asim Alihodžić, Đuro Bosnić, Jovo Cutalj, Dr. Jakov Grgurić, Novak Nastilović, Kurt Husnija, Sava Savić, Đuro Pucar, Dr. Danica Perović, Mihajlo Bjelaković, Mujo Hodžić, Branko Simčić, Vaso Trikić, Dušan Grk, Jura Nikolić, Sulejman Dizdar, Dr. Vladimir Čaldarević, Niko Miličević, Dr. Blagoja Kovačević, Skender Kulenović, Dr. Ljubomir Peleš [?] i Florijan Sučić.

5) Zemaljska komisija Makedonije osnovana je rešenjem br. 6 Prezidijuma ASNOM-a od 14 avgusta 1944. Članovi bili su jednovremeno ili sukcesivno: Pavel Šatev, Kiril Petrušev, Kiro Georgievski, Nikola Minčev, Mile Jovčevaki, Dr. Vasil Kalajđiski i Kosta Tasevski.

6) Zemaljska komisija Srbije osnovana je odlukom predstavništva ASNOS-a od 16 novembra 1944 objavljenom u br. 2 „Službenog glasnika Srbije“ od 3 marta 1945. Članovi bili su jednovremeno ili sukcesivno: Radovan Mijušković, Borivoje Marković, Dr. Marko Anaf, Dr. Julijana Bogičević, Dr. Dragomir

Guelmino, Mića Vujičić, Ing. Milentije Popović, Živojin Nikolić, Svetolik Lazarević, Đorđe Stamenković i Ljuba Jovanović.

7) Pokrajinska komisija Vojvodine osnovana je 18 septembra 1944 u Miškovicima (Srem), a organizacija rada na osnovu odluke GNOOV-a br. 30 od 21 novembra 1944. Članovi bili su jednovremeno ili sukcesivno: Čobanski Spasoje, Mijačević Petar, Kardelis Andrija, Gavranov Milan, Milka Mijatov, Stevan Ilić, Balač Milorad, Aleksandar Jovanović, Stevan Pavlekić i Isailo Ivančević.

Organizacioni sastav užeg aparata zemaljskih komisija bio mutatis mutandis kao i u Državnoj komisiji.

Образовање локалних истражних органа (чл. 9 Правилника) тј. обласних, окружних, среских и општинских или месних комисија, повереништва или именовање референата и сабирача доказа било је – у смислу демократског начела народне власти – у надлежности народних одбора. На тај начин постављене су: 2 обласне (Kosmet и Istra), 65 окружних, 292 среске комисије или референата и 1.210 општинских односно месних комисија или инокосних сабирача доказа.

Структура овог локалног истражног апарата била је неједнака. Ма да су из Државне комисије пошла упуства како ће се апарат образovati по једном типу, посебни услови у појединој народној републици утицали су на облике његове организације. Тако су земалјске комисије Србије, Хрватске и аутономне покрајине Војводине, иако не свугде, имале окружне, среске па делом и општинске или месне комисије или повереништва, док су земалјске комисије Босне и Херцеговине, Македоније и Црне Горе морале се углавном ослонити непосредно на Народне Оdbоре. Земалјска комисија Словеније имала је три подручнице (у Trstu односно у Ajdovščini, у Mariboru и у Kranju) а по окрузима, срезovima и опшtinama инокосне референте и сабираче доказа.

Овај на око велики апарат локалних истражних органа није ипак био довољан. Био је квантитативно недovoljan. Још више недovoljan био је у погледу квалитета. Образовање овог апарата уследило је мањим делом док је још непријатељ окупирао земљу. Поступно, како су се поједине области дефинитивно ослобађале, приступало се систематски стварању окружних, среских и месних истражних органа. Народни одбори су се тада по први пут сретали са проблемима државне власти у мирно доба у земљи тек ослобођеној и ратом разореној, а многи су правили тек своје прве кораке. Лакo је замислити како се то одразило на квалитет истражних органа и на средства која су им могла бити стављена на располагање за њихов рад. Нарочито је негативно утицало поманјкање прaviчних кадрова. Треба се још сетити каква су била материјална и те-

nička sredstva, saobraćaj, mogućnost kretanja i smeštaja istražitelja koji su morali ići tragovima ratnih zločina. U arhivama Državne komisije i zemaljskih komisija imade ne malo zamisnika pisanih olovkom na kolenu na papiru za pakovanje ili na naličju obojenog papira za ukrašavanje i slično.

Ilustracije radi navodimo što o tome pišu Zemaljska komisija Crne Gore:

„... Broj službenika popeo se tokom vremena svega na 10 lica od kojih su bile 4 daktilografinje. Ovo je bilo u najvećem jeku posla, u drugoj polovini 1945... Uspeh ove Komisije je utoliko veći što je prikupljenje materijala vršeno u besputnim predelima i u ratom opustošenim crnogorskim selima, i to tako da su organi, pa i sami članovi Komisije, kada je kretanje po terenu predstavljalo i životnu opasnost, tako i za vreme poratnog perioda, kada je ma i najmanji boravak u manjim siromašnim selima sa na brzu ruku podignutim krovinjarama bio vrlo težak, naročito u pogledu obavljenja posla. Da bi se posao završio u takvim uslovima rada, radilo se po čitav dan pa i uveče uz svetlost ognjišta ili slučajno sačuvane petrolejske lampe. U prvo vreme rad je bio otežan i pomanjkanjem najpotrebnijeg kancelarijskog materijala.“

Pod silom takvih uslova, bio je potreban izvanredan napor rukovodstva i pravičnih kadrova Državne komisije i zemaljskih komisija, da se na delu dade solidan pravni oblik i sadržaj.

III. Propisi formalnog i materijalnog prava kao pravni osnov službe utvrđivanja zločina okupatora i njihovih pomagača

Domaće pravo.

Pored gore navedene odluke AVNOJ-a i Pravilnika NKOJ-a:

[—] Uredba Vrhovnog štaba NOV i POJ od 24 maja 1944 o vojnim sudovima.

[—] Odluka AVNOJ-a od 21 novembra 1944 („Službeni list DFJ“ br. 2 od 6 februara 1945) o prelazu u državnu svojину neprijateljske imovine o državnoj upravi nad imovinom neprijateljskih lica itd.

[—] Zakoni narodnih republika o sudovima za suđenje zločina i prestupa protiv nacionalne časti.

[—] Zakon o krivičnim delima protiv naroda i države - „Službeni list FNRJ“ br. 59 od 23 jula 1946.

[—] Zakon o konfiskaciji imovine i o izvršenju konfiskacije - „Službeni list FNRJ“ br. 61 od 30 jula 1945.

[—] Zakon o državnim matičnim knjigama, čl. 53.

[—] Supsidijarno, načela „Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije“ od 27 januara 1929 i načela „Zakonika sudskog krivičnog postupka Kraljevine Jugoslavije“ od 16 feburara 1929.

Međunarodno pravo.

[—] Odredbe druge Haške konferencije mira od 1907 osobito IV Konvencija o zakonima i običajima rata na suvu [suvom] sa pravilnikom.

[—] Ženevske konvencije o postupku sa zarobljenicima i poboljšanju položaja ranjenih i bolesnih vojnika u ratu od 1906 i 1929.

[—] Moskovska deklaracija od 1 novembra 1943.

[—] Statut Komisije ujedinjenih nacija za ratne zločine.

[—] Akt o безусловnoj kapitulaciji Nemačke od 1 juna 1945.

[—] Ugovori o primirju sa Italijom i drugim satelitima Nemačke.

[—] Sporazum četiri sile od 4 jula 1945 i 28 juna 1946 u pogledu Austrije.

[—] Londonski sporazum od 8 avgusta 1945 i

[—] njegov aneks [-] statut Međunarodnog vojnog suda.

[—] Zakon br. X Kontrolnog saveta za Nemačku od 20 decembra 1945.

[—] Presuda Međunarodnog vojnog suda u Nuernbergu.

[—] Bilateralni sporazumi bivše Kraljevine Jugoslavije i FNRJ o međunarodnoj pomoći i krivičnom pravu kao i deklaracije reciprociteta sa raznim državama.

IV. Rad Državne komisije i celokupne službe te rezultati istoga

OPŠTI DEO

Početak rada.

Početak rada celokupne službe utvrđivanja zločina okupatora i njihovih pomagača - kao što se videlo iz datuma osnivanja Državne komisije i zemaljskih komisija - pada joj u vreme dok je neprijatelj bio u zemlji. Poznato je sa koliko poteškoća i uz koliki gubitak vremena se moglo uspostaviti veze između Državne komisije i zemaljskih komisija, a isto tako sa koliko poteškoća su se zemaljske komisije mogle organizovati. Tu uostalom nema da se kaže ništa bitno novo izvan ono dobro poznato istorije samopregora i ličnog

junaštva kadrova, kroz koje se počela izgrađivati i razvijati naša narodna vlast uopšte.

Napomenuto je već da je Državna komisija do oslobođenja Beograda imala svega 2 službenika; zatim, prisutna su bila samo dva člana Državne komisije: predsednik i sekretar, i ta okolnost je kadra predočiti sliku tadanjih uslova za razvoj službe u celoj zemlji. Nešto povoljnija situacija bila je u Narodnoj Republici Sloveniji i Hrvatskoj, blagodareći barem donekle raspoloživim kadrovima. Tako su napr. zemaljske komisije Hrvatske i Slovenije već u toku 1944 izdale niz saopštenja o sličnim zločinima okupatora i njihovi pomagača a Zemaljska komisija Slovenije, štaviše, štampaju knjigu pod naslovom „Fašističko-domobransko nasilje“.

Državna komisija ograničila se u takvim prilikama na samo direktivno poslove oko uvođenja u rad zemaljskih komisija, a preko njih celokupne službe, i u isto vreme bavila se proučavanjem dokumenata iz zaplenjenih neprijateljskih arhiva, koje su joj štabovi NOVJ stavili na raspoloženje. Taj materijal obrađen je u nizu individualnih odluka protiv ratnih zločinaca i izdajnika te objavljen u prvih 6 saopštenja koje je Državna komisija malo po ulasku u Beograd izdala u vidu knjige.

U ovo vreme pada i proglas koji je Državna komisija uputila narodima Jugoslavije. U proglasu se objavio početak sistematskog rada na utvrđivanju odgovornosti, pronalaženju i privođenju kazni lica odgovornih za ratne zločine i izdaju, te se pozivaju u saradnju narodne mase i pojedinci građani. Slične proglose izdale su i neke zemaljske komisije. Neposredni uspeh u tom pogledu nije se ni mogao očekivati, pošto su narodne mase bile moralno i materijalno još mobilisane u poslednjim teškim naporima oslobodilačkog rata. No pomoć njihova nije izostala docnije kada su uslovi zato sazreli, što se vidi iz broja od 1.487.730 dragovoljno podnesenih prijava i datih svedočkih izjava.

Redovna delatnost članova Državne komisije.

Redovna delatnost članova Državne komisije sastojala se

- [•] u načelnom rukovođenju celokupnom službom;
- [•] u postavljanju konkretnih zadataka pred zemaljske komisije;
- [•] u operativnom rukovođenju aparatom Državne komisije;
- [•] u upravljanju radom delegacije u KUN-u i delegacija u Nemačkoj i Austriji;

- [•] u donošenju odluka o utvrđivanju ratnih zločinaca i izdajnika;
- [•] u održanju teoriskih i radnih savetovanja na kadrovima Državne komisije u cilju njihovog stručnog usavršavanja.
- [•] u redakciji saopštenja za javnost i drugih publikacija;
- [•] u izradi pravnih mišljenja po traženju drugih organa državne uprave;
- [•] u administrativnom rukovođenju Državne komisije i delegacija u KUN-u u Austriji i Nemačkoj.

O učestovanju na međunarodnim konferencijama u svojstvu delegata i stručnjaka, o učestovanju u radu Međunarodnog vojnog suda, informisanju strane i domaće štampe itd., biće govora na drugim mestima izveštaja.

Državna komisija je bila u stalnoj povezanosti sa Generalnim sekretarijatom Vlade FNRJ usmenim i pismenim putem, bilo da je sama upućivala izveštaje ili tražila uputstva, bilo da su od nje tražena obaveštenja.

Načelno rukovodstvo i nadzor nad radom zemaljskih komisija i pomoć pružena istima; koordinacija celokupne službe.

Utvrdjivanje ratnih zločina bio je zadatak kako po svojoj sadržini i po svome obimu i po svojim pravnim osnovama nepoznat u ranijoj pravosudnoj praksi. Golema isprepletena materija četvorogodišnjeg zločinačkog pokora širom čitave državne teritorije, davala je zadatku karakter koji je pored toga iziskivno jedan nov, celishodan i ujednačen postupak. Zadatak je bio tim teži, što je i aparat pred koji je bio postavljen, takođe bio nov i neujednačen.

Jednobraznom tumačenju i primeni zakona, posebno postupku tj. metodi istraživanja te obrađivanja dokaznog gradiva posvetila je Državna komisija prvestvenu pažnju.

U tom cilju upućeno je zemaljskim komisijama 27 opštih upustava; pojedinim zemaljskim komisijama upućen je napose niz posebnih upustava povodom konkretnih slučajeva.

Sazvane su, u Beogradu, dve zajedničke konferencije zemaljskih komisija. Prva konferencija održana je 18/20 juna 1945, druga je održana 24/25 maja 1946. Na jednoj i drugoj konferenciji, a na osnovu podnetih izveštaja zemaljskih komisija i kritike istih kao i opšte kritike rada celokupne službe, doneti su direktivni zaključci u 13 odnosno 11 tačaka. Treća zajednička konferencija održana je 15 septembra 1947, na kojoj su formulisane preporuke vladi FNRJ o ukidanju zemaljskih komisija i Državne komisije.

Članovi Državne komisije vršili su preglede zemaljskih komisija i tom prilikom održavali savetovanja kako sa rukovodstvima tako i sa kadrovima radi uklanjanja nedostataka i popravke kvalitete rada s naročitim obzirom na koordinaciju čitave službe.

[—] Zemaljsku komisiju Srbije pregledali su u više mahova predsednik Dr. Dušan Nedeljković i sekretar Dr. Ivan Grgić te članovi Dr. Makso Šnuderl i Dr. Milan Bartoš.

[—] Pokrajinsku komisiju Vojvodine pregledali su Dr. Dušan Nedeljković, zatim dr. Ivan Grgić i dr. Milan Bartoš.

[—] Zemaljsku komisiju Hrvatske pregledali su više puta Dr. Ivan Grgić i Dr. Milan Bartoš.

[—] Zemaljsku komisiju Slovenije pregledali su Dr. Ivan Grgić i Dr. Makso Šnuderl.

[—] Zemaljsku komisiju Bosne i Hercegovine pregledao je Dr. Dušan Nedeljković i predsednik Pokrajinske komisije Vojvodine Pera Mijačević kao opunomoćnik Državne komisije.

[—] U Zemaljsku komisiju Hrvatske i Zemaljsku komisiju Bosne i Hercegovine išli su radi savetovanja takođe načelnici Državne komisije Dr. Albert Vajs i Mehmed Selimović.

Bilo po sopstvenoj inicijativi ili po pozivu Državne komisije radi uzimanja uputstava dolazili su u Državnu komisiju u više mahova svi predsednici i sekretari i drugi članovi zemaljskih komisija.

U Državnu komisiju pozvati su na rad po 6 [do] 15 dana pojedini pravni referenti zemaljskih komisija radi upoznavanja sa kriterijama i procenjivanju dokaznog gradiva i načina obrade istoga.

Državna komisija uputila je na stalan rad u zemaljske komisije svoje iskusne pravne referente, zato da bi način rada iz Državne komisije preneli na kadrove zemaljskih komisija. Tako je u Zemaljsku komisiju Srbije upućeno pet pravnih referenata, u Zemaljsku komisiju Hrvatske dva, u Zemaljsku komisiju Crne Gore i Oblasnu komisiju Kosmeta po jednoj pravni referent.

Posebna pomoć ukazana je u Zemaljskoj komisiji Bosne i Hercegovine. Ova Zemaljska komisija bila je u zaostatku zbog izuzeno velikog zadatka, kao i zbog pomanjkanja stručnog osoblja. Na inicijativu Državne komisije obrazovana je ekipa od 15 pravnih referenata i 10 daktilografkinja pod rukovodstvom predsednika Pokrajinske komisije Vojvodine Pere Mijačevića, koja je

upućena u pomoć Zemaljskoj komisiji Bosne i Hercegovine. U ekipu su ušli pravni referanti i daktilografinje iz Državne komisije, iz Zemaljske komisije Srbije i Hrvatske te Pokrajinske komisije Vojvodine. Na terenu u Bosni i Hercegovini ekipa je ostala dva meseca te u saradnji sa kadrovima Zemaljske komisije Bosne i Hercegovine sa uspehom dovršila prikupljanje i sređivanje dokaznog gradiva.

Spajanje službe i opšti razvoj brojnog stanja kadrova.

Računajući od osnivanja Državne komisije, služba gonjenja ratnih zločinaca trajala je skoro 4 godine. Međutim je najpretežniji deo dokaza prikupljen kroz nešto više od godinu dana 1945/1946, pošto su već juna 1946 ukinuti okružni, sreski, opštinski ili mesni istražni organi a ujedno je pristupljeno i redukciji kadrova u Državnoj komisiji i zemaljskim komisijama. To znači da je samo u tom kratkom periodu služba gonjenja ratnih zločinaca i izdajnika bila u punom sastavu.

U razvoju brojnog stanja kadrova Državne komisije i zemaljskih komisija najbolje se ogleda i razvoj same službe. Državna komisija imala je [...] u 1944 [...] 15 službenika [;] u 1945 [...] 27-79 [;] u 1946 [...] 62-30 [;] u 1947 [...] 30-20 [.] Analogan je bio i razvoj brojnog stanja kadrova u Državnoj komisiji i zemaljskim komisijama zajedno (maksimalna brojka u pojedinoj godini): u 1944 [...] 120 službenika [;] u 1945 [...] 439 službenika [;] u 1946 [...] 229 službenika [;] u 1947 [...] 96 službenika

Promet administrativnih akata.

Promet administrativnih akata tj. broj primljenih i otposlanih akata u Državnoj komisiji i zemaljskim komisijama, prema delovodnim protokolima, takođe je jedno merilo o obimu poslova obavljenih od celokupne službe.

U ovim zemaljskim komisijama premetnuto je 112.950, a u samoj Državnoj komisiji 31.603 (16. II. 1948) administrativnih akata ili ukupno 144.553.

Ove brojke međutim nisu potpune s obzirom da u prvom periodu sada delovodni protokoli nisu ni mogli biti uredno vođeni a još veći manjak u prednjoj statistici proizilazi otuda, što je bio skoro redovan slučaj, naročito u administraciji Državne komisije, s obzirom na prirodu njenog poslovanja, da se pod jednim brojem zavodilo po više akata.

ISTRAŽIVANJE

S obzirom na prevagu pojedinih osnovnih zadataka, rad Državne komisije i celokupne službe utvrđivanja zločina može se podeliti u tri faze (čije granice nisu otsečene)[:] prva faza - istraživanje, druga faza - utvrđivanje[,] i treća - privođenje sudovima utvrđenih ratnih zločinaca i izdajnika.

U pogledu istraživanja, koje je prema Pravilniku o radu Državne komisije trebalo razviti da bi se prikupili što potpuniji dokazi u ratnim zločincima i o njihovim izvršiocima, potrebo je uvodno napomenuti, da Državna komisija kao savezni organ sa direktivnom i koordinacionom ulogom nije bila pozvana da se bavineposredno istražnim radnjama. Međutim je Državna komisija ipak postupala operativnije te je i sama obavljala istražne radnje tamo gde je to interes službe iziskivao. Prema tome, zemlajske komisije i, još vise, njihovi podružni organi imali su u zadatku vršenje istražnih radnji i prikupljanje dokaznog gradiva.

U smislu uputstava koje je Državna komisija izdala, zemlajske komisije dostavljale su Državnoj komisiji samo dokazno gradivo na teret a) okupatorskih ratnih zločinaca, b) domaćih ratnih zločinaca i izdajnika koji su izbegli u inostranstvo i c) u drugim slučajevima kada je to Državna komisija izrično zatražila. Sve u originalu. Prepise ovog istog dokaznog gradiva morale su zemlajske komisije ostaviti u svojim arhivama. Na taj način dokazno gradivo čuva se kako u arhivama Državne komisije tako i u biv. arhivama zemaljskih komisija (izuzev zemaljskih komisija Srbije i Makedonije, koje zbog pomanjkanja osoblja nisu pravile prepise onih materijala čije su originale dostavljale Državnoj komisiji).

Kakvo i koliko dokazno gradivo je prikupljeno?

Ma da aparat sa kojima se raspolagao brojno nije bio dovoljan niti uvek i svugde dovoljno stručan, niti je imao materijalnih i tehničkih sredstava koliko je trebalo, kako je to već naglašeno, prikupljeno je ipak ogromno dokazno gradivo svih oblika, i na taj način su istraženi svi ratni zločini i utvrđeni svi ratni zločinci koliko god je to objektivno bilo moguće, a van svake sumnje je da su istraženi svi masovni i drugi teški ratni zločini izvršeni nad narodima i građanima Jugoslavije.

a) Prijave oštećenika i drugih građana.

Istrage su preduzimane ili po vlastitoj inicijativi istražnih organa ili na snovu prijava oštećenika i drugih građana. Da bi se olakšala saradnja sa narodnim masama, neke zemlajske komisije koje su u prvom periodu rada raspolagale

uslovima i sredstvima za to, štampale su se rasturile u velikim količinama formulare prijava usled čega se pravu neveštim licima olakšavalo sastavljanje istih. Inače, bilo je pravilo da lokalni istražni organi primaju prijave na zapisnik, štp je takođe olakšavalo podnošenje. Saradnja građana na ovoj liniji bila je odista masovna. Raznim istražnim organima dostavljeno je 938.828 prijava.

Prijave su redovno sadržavale dovoljne podatke o zločinima, ali su bile oskudne u podacima o odgovornim zločincima, što je i razumljivo. Nešto više podataka te vrste sadržavale su prijave o zločincima i iziskivala veoma naporna proučavanja dokaznog gradiva. Znatno olakšenje u tom pogledu nastupilo je tek onda kada su Državna komisija i zemaljske komisije došle u posed neprijateljskih arhiva i u mogućnost da ispituju uhvaćene ratne zločince, naročito one iz viših rukovodstava.

U pogledu dokazne snage prijava, primane su samo potpisane prijave uz prethodno upozorenje na posledice lažnog prijavljivanja. U autonomnoj pokrajini Vojvodini napr. prijave su morale biti premapotpisane od dva svedoka. A inače, one su bile samo akt inicijative i povod za ostale istražne radnje, te su bile overavane novim naknadnim dokazima.

b) Ispitivanje izvršilaca i njihovih saučesnika.

Za dokaze putem ispitivanja izvršilaca i njihovih saučesnika nije bilo velike mogućnosti, pošto su takvi upadali u ruke redovnim državnim istražnim organima UDB-i ili javnim tužiocima, što je eliminisalo obavezu Državne komisije i zemaljskih komisija da ih preslušavaju. Ali kad god je iziskivalo dopunjavanje drugih istraga, koje su bile u vezi sa takvim slučajevima, Državna komisija i zemaljske komisije tražile su od pomenutih organa prepise preslušanja ili su tražile sudske predmete posle savremenih suđenja.

Od ove prakse odvajaju se slučajevi ratnih zločinaca i izdajnika dovedenih iz inostranstva. Delegacije Državne komisije u Nemačkoj i Austriji preslušavale su svakog uhvaćenog ratnog zločinca i izdajnika, a kada su ovi dovedeni u zemlju, ispitivali su od strane Državne komisije pošto se najčešće radilo o visokim i najvišim okupatorskim ili izdajničkim rukovodiocima. Držvana komisija ispitivala je i one koje su nam izručeni iz Italje ili bilo odakle iz inostranstva. Iako broj tih zapisnika - od kojih su neki sastavljeni ispitivanjem kroz više dana - iznosi svega nekoliko stotina, oni ipak pretstavljaju vanredno korišten pravosudni i istorijski materijal.

Državna komisija izvršila je tako niz opsežnih ispitivanja u kojima se nastojalo dobiti što više podataka o zločinačkim organizacijama i okupatorskim

vojnim formacijama, o neprijateljskom policiskom rukovodstvu i upravnom aparatu, o kretanju trupa, imenima i ličnim podacima komadanata i drugih rukovodilaca itd. Na osnovu tih podataka izrađeni su u Državnoj komisiji šematizmi neprijateljskog vojnog, upravnog i političkog aparata i raznih organizacija, koji su omogućavali identifikaciju ratnih zločinaca i izdajnika te konkretno utvrđivanje njihove odgovornosti u vezi sa drugim dokaznim gradivom u kome nedostaju podaci o počinocima. U taj red spadaju primera radi ispiti sledećih ratnih zločinaca: Aleksandra Leohra, generalobersta, nemačkog zapovednika Jugoistoka; Dr. Herman Neubachera, nemačkog izvanrednog opunomoćnika za spoljne poslove na Jugoistoku; Franza Neuhausena, nemačkog generala opunomoćnika za privredu u Srbiji, Augusta Maysznera, SS-Gruppenfuehrera i zapovednika policiskih snaga u Srbiji; Dr. Harolda Thurnera, šefa vojne uprave u Srbiji ; Heinricha Dankelmana, generala avijacije i vojnog zapovednika u Srbiji; Roberta Kronholza, biv. Austrijskog generala konzula i direktora Schenker & Co. A. G. u Beogradu; Dr. Siegfrieda Kaschea, SA-Obergruppenfuehrera i nemačkog poslanika u Zagrebu; Branimira Altgayera, vođe folkadojčera u NDH; Fritza Neidholda, generalajtnanta i komadanta 369 „Vražje“ divizije; Augusta Schmidhubera, SS-Brigadefuehrera i komadanta 7 SS divizije „Princ Eugen“; Ludwiga Kueblera, generala planinskih grupa i komadanta operativne zone „Jadransko primorje“; Jozefa Seelmayera, pukovnika i načelnika odelenja Ia generalštaba komande Jugoistoka; Hansa Fortnera, generallajtnanta i komadanta 718 divizije i komadanta „Kampfgruppe Westbosnien“; Milana Nedića; Dragomira Dragog Jovanovića, upravnika grada Beograda i šefa državne bezbednosti; Koste Mušickog, pukovnika i komadanta SDK; Slavka Kvartarnika, doglavnika i vojskovođe NDH; Dr. Vladimira Košaka, ministra i poslanika NDH u Berlinu; Dragana Tomljenovića, glavnog zastupnika IG. Farbenindustrie A. G. u Jugoslaviji itd. itd.

Ispitivanje u inostranstvu uhvaćenih domaćih ratnih zločinaca i izdajnika vršeno je uvek i u pravcu dobijanja podataka o boravku i kretanju u inostranstvu drugih, kojima se još nije bilo ušlo u trag, što se pokazalo kao veoma korisno.

c) Ispitivanje svedoka.

Veoma bogato dokazno gradivo prikupljeno je ispitivanjem svedoka. Ove istražne radnje bile su najglavniji zadatak lokalnih, istražnih organa. Ispitivanja svedoka obavljena su po čitavoj zemlji gdegod je bilo ratnih zločina. U svima gradovima i selima. Ukupan broj svedočkih zapisnika iznosi preko 548.902. Ispitivanja su vršena i zapisnici sastavljeni u smislu načela sud-

skog krivičnog postupka, iako je praksa naše službe ponekad odstupala od načela da svedočki zapisnici budu individualni (tj. da sadrže odvojeno preslušanje jednog po jednog svedoka), ali bez uštrba za metrijalnu istinu i za verodostojnost zapisnika. To odstupanje bilo je uslovljeno specifičnostima službe utvrđivanja ratnih zločina. Najčešće postavljalo se napr. ovakav zadatak: istražiti odjedared ratne zločine izvršene u jednom selu kroz četiri godine rata i okupacije, dakle istražiti sticaj čitavog niza međusobno povezanih ili nepovezanih ratnih zločina. Umesto da se u takvim slučajevima preslušava svaki stanovnik sela što bi dugim trajanjem preopteretilo istražne materijale a uz to dobijeno dokazno gradivo bilo puno ponavljanja, navela se praksa da se ukupno preslušavaju grupe od 6 [do] 10 svedoka – najverodostojnijih ljudi u selu po naznaci mesnih narodnih odbora – i na osnovu njihovog složnog iskaza zapisnički se sastavljao hronološki pregled ratnih zločina izvedenih u selu na svima pravno relevantnim podacima u objektivnom i subjektivnom pravcu.

d) Pregledi i događaji.

Dokazi putem pregleda i uviđaja obavljeni su uglavnom na mestima gde su bila mučilišta i gubilišta, kao što su policiski zatvori i koncentracioni logori, ali su rezultati bili skromni s obzirom da su zločinci pred povlačenje uništili tragove zločina.

Državna komisija i zemaljske komisije izvršile su iskopavanja masovnih i pojedinačnih grobnica žrtava ratnih zločina kada su to razlozi istrage iziskivali. Ponekad su iskopavanja vršena od strane organa narodnih odbora, na molbu rodbine žrtava, a uz prethodno odobrenje Državne komisije. Ovom poslu nije se sistematski pristupilo niti ga se do kraja izvršilo, a razloga za istragu nije imao bitnog interesa, a po obimu je nažalost toliko da su bila potreba velika sredstva. Spominjemo neke od tako izvršenih pregleda i uviđaja, da bi se donekle video opseg ovih istražnih radnji Državne komisije i zemaljskih komisija. Pregledani su koncentracioni logori kao napr. „Sajmište“, a u vezi s tim vršene su ekshumacije iz masovnih grobnica u Bežaniji na Belanovićevoj Surduku, gde je otkopano 70 masovnih grobnica sa 3.600 leševa, na jevrejskom groblju u Zemunu, gde su iskopane 53 masovne grobnice sa 6.500 leševa žrtava. Izvršena su takođe iskopavanja masovnih grobnica žrtava iz logora na Banjici, i to u Marinkovoj Bari i na jevrejskom groblju u Beogradu. Najveći broj žrtava ovoga logora, koje su likvidirane na strelištu u Jajincima, odnosno njihovi leševi spaljeni su od strane Nemaca radi uništenja tragova zločina, i tu je Državna komisija izvršila samo snima-

nje šljake i pepela na licu mesta i saslušala svedoke koji su prinudno učestvovali u spaljivanju leševa.

Obavljenje su i druge veće i manje ekshumacije i uviđaji na licu mesta kao napr. kod Japca, Zasavice, Jarka i Klenka, zatim u Kruševcu, Požarevcu i dr.

Takođe su vršene ekshumacije žrtava iz jasenovačkog logora, ustaškog logora u Staroj i Novoj Gradiški, kao i pregled i snimanje mesta gde su vršena ubijanja te pronađeni razni preostali predmeti za ubijanje, okovi i slično. Pregledi i uviđaji izvršeni su na mestima gde su bili ustaški logor na ostrvu Pagu i italijanski logori na ostrvu Rabu i Molatu u Dalmaciji.

U narodnoj republici Bosni i Hercegovini obavljen je uviđaj u vili Berkovićevoj u Sarajevu, zatim u glavnoj železničkoj radionici, u fabrici duvana, na mestu „Dariva“ i u tvrđavi „Hum“ kod Sarajeva. Izvršen je uviđaj na mestu ustaškog masovnog pokolja Srba u selu Podlugovima, srez sarajevski.

U narodnoj republici Sloveniji iskopavani su leševi žrtava okupatora u Turijaku, Sv. Urhu i dr. mestima.

U AP Vojvodini obavljena su iskopavanja masovnih grobnica u 35 raznih mesta sa 15.569 leševa.

Ovo su kao što je rečeno samo primeri dok je broj izvršenih uviđaja i pregleda daleko veći.

e) Stručna mišljenja.

Za stručnim mišljenjima nije se takođe pokazala na očita potreba, jer su se zločinačke metode toliko uopštile da su dobile vid ustaljenih pravila. Izvesnu upotrebu ovoga dokaznog sredstva činile su neke anketne komisije kao primerice one koje su ispitivale ratne zločine ekonomskog karaktera (pljačke), zatim one koje su ispitivale zlonamerna rušenja velikih razmera.

f) Dokumenti iz neprijateljskih izvora.

Najvažnije dokazno gradivo predstavljaju dokumenti iz neprijateljskih izvora. Iako su se okupatori i njihovi pomagači trudili da svoje arhive unište ili [sa] sobom odnesu prilikom povlačenja, ipak su znatan broj njihovih važnih dokumenata pa i čitave arhive pali u ruke organima narodne vlasti. Jedan deo neprijateljskih dokumenata zaplenjen je u toku rata od strane jedinica NOVJ.

Dokazno gradivo ove vrste, kao što je i shvatljivo, kvalitativno stoji iznad svega ostalog zbog toga što sadrži autentične dokaze koji su ratni zločinci i izdajnici sami o sebi dali kroz razna naređenja, zapovesti, direktive, pla-

nove, ratne i operaciske dnevnikе, zvanične vojne i upravne izveštaje itd. Što je naročito važno, takav materijal sadrži podatke ne samo o ratnim zločinima kao objektivnim delima o kojima se raspolaže dokazima i iz drugih izvora, već ovaj materijal obično obiluje podacima o ličnostima izvršilaca, o izdavaocima zločinačkih naređenja, o komadantima trupa koje su vršile ratne zločine, o policijskim šefovima, osoblju koncentracionih logora itd. sa kojim podacima je naša služba inače oskudevala. Osim toga, tu su sadržani bogati podaci i o ostalim događajima, koji su od interesa za političke, naučne i historiografske svrhe.

Najviše od ovog dokaznog gradiva prikupila je Državna komisija, ali su i zemaljske komisije imale u tome povoljne uspehe. Državna komisija učinila je sve što je do nje stajalo da dođe do neprijateljskih arhiva i dokumenata gdegod ih je mogli biti, i može se reći da je sav takav materijal od značaja zaista prikupljen. Do njega je Državna komisija došla (podrazumevajući tu i zemaljsku komisiju), bilo dobivši ga od štabova NOVJ odnosno JA a nešto od organa narodnih vlasti, bilo, u dalekoj većoj meri, neposrednom zaplenom ili putem svojih anketnih komisija ili najzad od svojih servisa iz Nemačke, Austrije i Italije.

Tako su selekcionisani, proučeni i upotrebljeni dokumenti iz sledećih važnijih neprijateljskih arhiva: predsedništva Nedićeve vlade, Nedićeva Ministarstva unutrašnjih poslova, Komeserijata za izbeglice u Beogradu (ova arhiva sadrži dobro sređeni materijal o zločinima okupatora, ustaša i šiptara izvan Srbije sa odgovarajućim kartotekama zločinaca). Lične arhive: Milosava Vasiljevića, koja sadrži podatke o izdajničkoj delatnosti voćstva Ljotićeva „Zbora“, arhiva Miroslava Spalajkovića, Milana Stojadinovića, Stanislava Krakova itd. Deo arhive Feldkomandanture 599 u Beogradu sa delom arhive nemačkog opunomoćenika za privredu u Srbiji. Poslovna prepiska Wienerbankvereina u Beogradu, deo poslovne prepiske Državne hipotekarne banke i Srpske narodne banke. Arhiva Ministarstva vanjskih poslova NDH, Pavelićevog ureda za odlikovanja. Nemačke Volksgruppe u NDH. Gestapoa za Donju Štajersku u Mariboru. Italijanske arhive: II armije i riječke prefekture, prefekture i kvesture u Pulju, Pokrajinske vlade i prefekture u Zadru, Guvernatorata i ratnog suda na Cetinju, XI armijskog korpusa i ratnog suda u Ljubljani itd. itd.

Pored nabrojanih, Državna komisija pribavila je čitav niz manjih delimičnih arhiva ili pojedinih dokumenata kao što su neprijateljske lokalne arhive ili arhive vojnih štabova raznih stepena a naročito četničkih arhiva i pojedinih

originalnih dokumenata. Oko 4.000 četničkih dokumenata, posle upotrebe u svojoj službi, predala je Državna komisija UDB-i za Jugoslaviju.

Pribavljen je deo arhive izbegličke vlade u Londonu.

Oktobra 1944 uputila je Državna komisija sa Visa jednog svog službenika u Italiju, da prikuplja dokumentaciju o italijanskim ratnim zločincima protiv naših naroda i građana. Iako je taj organ Državne komisije radio neslužbeno tj. bez ičije službene pomoći, on je uspeo iz Italije dobiti arhive koncentracionih logora, u kojima su bili zatvoreni naši građani, zatim ustašku predratnu arhivu iz njihovog logora u Liparima, ličnu arhivu Mussolinijevog eksperta za denacionalizaciju Juliske Krajine Dr. Itala Saura, arhivu akcionarskog društva „Emona“, u čijoj upravi je sedeo brat pape Pia XII Konte Pacelli, (to je društvo otkupilo imanja iseljenih Nemaca iz Kočevja sa namerom da tu kolonizira Italijane); zatim kopije interesantnih dokumenata iz Italijanskog Ministarstva inostranih poslova iz prvog perioda okupacije Crne Gore itd.

Posredstvom delegacija Državne komisije, pribavljene su iz Nemačke fotokopije oko 200 za nas nainteresantnijih dokumenata iz Hitlerovog glavnog stana i drugih najviših nemačkih državnih, vojnih i političkih mesta.

Zemaljske komisije su sve originalne neprijateljske dokumente dostavile Državnoj komisiji izuzev zemaljske komisije Slovenije, koji je jedan deo predala institutu narodne osvoboditve odnosno Znanstvenom institutu u Ljubljani.

Dokumenti iz neprijateljskih izvora inventarisani su i čuvaju se dakle uglavnom u arhivi DK, gde su dobili svoje „Inv.“ brojeve, obeležene listove i svoje omote, pošto su predhodno izvučene iz njih i kartonirana sva imena koja se u njima pominju. Na omotu su dobili pored invetarskih brojeva, još i brojeve odluka, kojima su utvrđeni odnosni zločinci. U arhivi Državne komisije inventarisano je 18.950 dokumenata. Ali ta cifra ne pretstavlja njihov potpun broj, pošto su pod jednim „Inv.“ brojem često inventarisane čitave grupe dokumenata tako da je ukupan broj za nekoliko cifara veći. Pored dokumenata iz neprijateljskih izvora u ovoj arhivi su namjerno inventarisane takođe i druge isprave o važnosti kao napr. preslušanje velikih ratnih zločinaca i izdajnika koja svojim sadržajem prevazilazi uži pravosudni interes u vezi sa krivicama preslušanog lica, zatim krupnija svedočanstva i sl.

Odvojeno od arhive dokumenata iz neprijateljskih izvora postoji u Državnoj komisiji Dos-arhiva tj. dossieri dokaznih isprava koji nemaju dokumentarni karakter i ne potiču iz neprijateljskih izvora, kao što su prijave i svedočan-

stva. No usled ogromnosti posla i nedovoljnosti kadrova u Državnoj komisiji, ne retko se deševalo da u arhivi dokumenata inventarisano kakvo manje značajno svedočanstvo dok su u Dos-arhivu stavljeni važni neprijateljski dokumenti u originalu ili u prepisu. To se dešavalo naročito sa dokaznim gradivom, koje je uz pojedine odluke primano iz zemaljskih komisija.

Arhiva dokumenata Državne komisije (a i Dos-arhiva) pretstavlja pravo bogatstvo kao izvor za istoriju narodno-oslobodilačke borbe jugoslovenskih naroda, a uz to ona je jedina svoje vrste u FNRJ. S obzirom na zadatke Državne komisije i njene službe ova arhiva korištena je do sada jednostrano, pa je u tom smislu i uređena. Nju treba i unapred čuvati sa brižljivošću ravnom njenoj velikoj vrednosti i urediti je na način, koji će omogućiti istoričarima, naučnicima i književnicima da je koriste.

g) Fotografije.

Naročitu brigu je Državna komisija posvetila prikupljanju fotografija kao dokaznih sredstava i u tome je imala nesumnjivog uspeha uz pomoć zemaljskih komisija i celokupne službe.

Fotografije predstavljaju ili ratne zločine ili ratne zločince i izdajnika, ove poslednje upotrebljavane za svrhe identifikacije i pronalaženja istih. Fotografije koje prikazuju ratne zločine počinju isključivo iz neprijateljskih izvora. One su zaplenjene u toku borbi ili su oduzete od zarobljenih neprijatelja ili pronađene u njihovim napuštenim kancelarijama i stanovima.

Broj u fotoarhivi Državne komisije inventarisanih fotografija iznosi 5.816 originalnih fotografija u zasebnim kutijama uređenih po nacionalnosti odnosno pripadnosti izvršilaca, zatim teritorijalno prema mestima izvršenja ratnog zločina. Radi svakodnevnog korišćenja fotoarhive od kopija izrađeni su albumi. U fotoarhivi čuva se takođe preko 5.300 negativa fotografija i dokumenata.

Vlastite uređene fotoarhive imale su takođe i Zemaljske komisije Hrvatske i Slovenije i Pokrajinska komisija Vojvodine a donekle i Zemaljske komisije Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Gde god se moglo ustanoviti tačno tumačenje slike, fotografije su povezane sa odnosnim odlukama kao dokazno sredstvo.

h) Neprijateljska ratna literatura i štampa.

Korisne podatke za Državnu komisiju i celokupnu službu pretstavljali su podaci iz neprijateljske štampe u doba okupacije i iz ostale izdajničke i okupatorske ratne literature.

Pored literature, u Državnoj komisiji sistematski je prikupljen i pregleda veliki deo okupatorske i izdajničke dnevne i povremene štampe. Izrađene su kartoteke sa imenima izvučenim iz istih, uz naznaku komandnih položaja i upravnih funkcija kao i imenima kolaboracionista na polju političkom, privrednom i kulturnom. Tako je prikupljena kartonirana sledeća štampa: „Novo vreme“, „Obnova“, „Novi list“, „Srpsko selo“, „Hrvatski narod“, „Hrvatsko gospodarstvo“, „Naša borba“, „Zborski dnevnik“, „Deutsches Volksblatt“, „Neue Ordnung“, „Marburger Zeitung“ itd.

Na istni način postupile su i zemaljske komisije. Zemaljska komisija Hrvatske obrazovala je kartoteku od 10.730 kartona; Zemaljska komisija Slovenije kartoteku saradnika okupatorskih časopisa, odlikovanih govornika na svečanostima okupatora i sl.; Zemaljska komisija Bosne i Hercegovine kartonirala je listove: „Sarajevski novi list“, „Osvit“, „Katolički tjednik“, „Vrh-Bosna“, „Novi Behar“.

Za izradu ovih kartoteka evidencije korišćeni su takođe neprijateljski službeni listovi sa ukazima o razmeštanju državnih službenika i odlikovanjima, zatim bibliografije i drugi slični izvori.

Resume.

Na završetku ovog kratkog pregleda službe istraživanja postavlja se pitanje, je su li istraženi svi ratni zločini počinjeni od okupatora i njihovih pomagača protiv Jugoslavije i njenih naroda? - U apsolutnom smislu nisu. Ali je ipak prikupljeno ogromno dokazno gradivo svih oblika na osnovu kojega su utvrđene odgovornosti desetina hiljada ratnih zločinaca i izdajnika te odgovornosti svih okupatorskih i izdajničkih vojnih, političkih i drugih organizacija i grupa. Bez ustručavanja može se reći, da su istraženi i utvrđeni svi teški ratni zločini tj. takvi zločini koje narod pamti i ne može da zaboravi. Naporom rukovodstva Državne komisije i zemaljskih komisija te naporom pravičnih kadrova, dokazno gradivu u celini, po obliku i po sadržini pretstavlja verodostojne i solidne pravosudne, istoriske i političke materijale.

Što se tiče kvantiteta, on je zaista velik. To pokazuje ovaj statistički resume:

1) Naknadnim istragama proverenih prijava oštećenika i drugih građana preko	938.828
2) Svedočanstava preko	548.920
3) Dokumenta iz neprijateljskih izvora više od	18.949

4) Fotografija ratnih zločinaca, više od 5.816

5) Znatan broj preslušanja izvršilaca ratnih zločina i njihovih saučesnika, zatim ekspertiza, zapisnika uviđaja te kompleti okupatorske i izdajničke štampe i ratne literature itd.

Anketne komisije.

Radi istraživanja kompleksnih ratnih zločina, Državna komisija i zemaljske komisije obrazovale su niz anketnih komisija sa zadatkom da istraže takve zločne i o tome sastave izveštaje. Ma da je ovom metodom istražen i obrađen znatan broj kompleksnih zločina, ona ipak nije u punoj meri korištena zbog nedovoljnosti kadrova i drugih sredstava. Princip ove metode bio je: kad god se radilo o sticaju zločina koji su u sebi sadržavali elemente subjektivne i objektivne homogenosti, celishodno je bilo obrazovati anketne komisije radi njihovog izvršavanja. O homogenosti može se, u krajnjoj liniji, govoriti u pogledu celokupnog kompleksa ustaških ili nemačkih ili italijanskih itd. ratnih zločina, jer su u osnovi motivi svake od navedenih zločinačkih kategorija bili uvek isti, isti naredbovac, isti zločinački aparat koji ih je izvršavao, isti način, ista svrha. Ali su zadaci anketnih komisija bili ograničeni na istraživanje kompleksnih zločina koji su, pored homogenosti, predstavljali prostorno i vremenski užu celinu ili je njihova homogenost bila apsolutna. U ovaj rad spadaju napr. pojedini koncentracioni logori, pojedine akcije nasilnog odnarođavanja, delatnost pojedinih finansisko-privrednih ustanova i preduzeća sa obeležljima pljačke itd.

Ovo je bilo pravilo u praksi Državne komisije i zemaljskih komisija. Međutim je Pokrajinska komisija Vojvodine kroz široko postavljenu organizaciju anketnih komisija obuhvatila sistematski celu teritoriju AP Vojvodine i sve ratne zločine tamo počinjene kroz ceo period rata i okupacije. Na taj način je rad Pokrajinske komisije Vojvodine dostigao najvišti stepen u sistematici.

Zbog isprepletnosti ratnih zločina, sistematika ne postavlja pred celokupnu službu kao idealno ispunjenje zadataka na istraživanju i utvrđivanju, ali nažalost neostvarljivo usled nedovoljnosti kadrova i sredstava.

Mnogi kompleksni ratni zločini koji nisu istraženi kroz anketne komisije, obrađeni su u vidu opširnih elaborata u Državnoj komisiji i zemaljskim komisijama na osnovu dokaznog gradiva prikupljenog od opštih istražnih organa službe, i na taj način je postignuta ista svrha tj. sistematika za daleko veći

broj kompleksnih zločina no što su ih svojim radom obuhvatile anketne komisije.

Anketne komisije Državne komisije:

- [•] za istraživanje zločina u koncentracionom logoru na Banjici;
- [•] za utvrđivanje štete od hitlerovskog uništavanja Beograda;
- [•] za ispitivanje poslovanja Wienerbankvereina;
- [•] za ispitivanje poslovanja Državne hipotekarne banke;
- [•] za ispitivanje poslovanja Srpske narodne banke;

Anketne komisije Zemaljske komisije Srbije:

- [•] za ispitivanje prisilne deportacije Slovenaca u Srbiju;
- [•] za ispitivanje prinudnog rada u Borskom rudniku;
- [•] za ispitivanje poslovanja industrijskih preduzeća u Beogradu;
- [•] za ispitivanje poslovanja velikih industrijskih preduzeća u Beogradu;

Anketne komisije Zemaljske komisije Hrvatske:

- [•] za ispitivanje kulturne saradnje sa neprijateljem;
- [•] za utvrđivanje zločina u koncentracionom logoru u Jasenovcu;
- [•] za utvrđivanje zločina u koncentracionom logoru u Slanom na ostrvu Pagu;
- [•] za utvrđivanje masovnih zločina u Staroj Gradiški;
- [•] za ispitivanje masovnih zločina u Maksimiru;
- [•] za utvrđivanje masovnih zločina u Kostajnici;
- [•] za utvrđivanje masovnih zločina u Sloboštini;
- [•] za utvrđivanje masovnih zločina u Lepoglavi;

Anketna komisija Zemaljske komisije Slovenije:

- [•] za utvrđivanje zločina deportacije Slovenaca iz Gorenjske;
- [•] za utvrđivanje zločina deportacije Slovenaca iz Štajerake;
- [•] za utvrđivanje nemačkog ekonomskog eksploatiranja slovenačke industrije;
- [•] za utvrđivanje zločina germanizacije slovenačke dece u Štajerskim školama;

Anketne komisije Zemaljske komisije Bosne i Hercegovine:

[•] za utvrđivanje zločina prema Jevrejima u Sarajevu i drugim mestima Bosne i Hercegovine;

[•] za utvrđivanje masovnih zločina u srezu Goražde;

Anketna komisija Zemaljske komisije Makedonije:

[•] za utvrđivanje zločina prema Jevrejima u Skoplju i Bitolju;

Kao što se vidi delatnošću anketnih komisija obuhvaćena je veoma važna materija a uz to treba podvući da se radovi anketnih komisija izdvajaju iscrpnošću istrage i sistematskom obradom materije.

Istrage u zarobljeničkim i radnim logorima u zemlji.

Nakon što je IX odeljenje Ministarstva unutrašnjih poslova sredilo evidenciju nemačkih i austrijskih ratnih zarobljenika kao i evidenciju folkdojčera po radnim logorima, Državna komisija organizovala je poseban aparat sa zadatkom da provede istrage kako u jednim tako i u drugim logorima. Tako je Državna komisija u saradnji sa pomenutim IX odeljenjem obavila niz istražnih radnji koje su dale ove rezultate:

[•] Utvrđeno je da su 214 ratnih zarobljenika i folkdojčera identični sa traženim ratnim zločincima, ili sumnjivi te su izruženi nadležnim istražnim organima na dalji postupak.

[•] Njihovim saslušanjem prikupljeni su novi dokazi o počinjenim zločinima, te o sadanjem boravku traženih ratnih zločinaca.

[•] Sakupljeni su podaci te su dopunjeni već postojeći ili izrađeni novi šematizmi za 8 nemačkih divizija i za 7 viših vojnih grupa i formacija, od kojih su sve za vreme rata boravile na područjima FNRJ. Ovi su šematizmi korišćeni za dopune postojećih i izradu novih odluka.

[•] Pretresom kod sumnjivih pronađeni su za istragu korisni materijali, među kojima i ratni dnevnik nemačkog XXI armijskog korpusa.

Pored izloženoga, a u vezi sa spremanjem zarobljenika za repatriranje, njihovi spiskovi sravnjeni su kartotekama Državne komisije, te je i na taj način pronađeno 30 utvrđenih ratnih zločinaca.

Procena ratne štete.

U samom početku rata pokazalo se da procena štete pričinjene ratnim zločinima znatno otežava i komplikuje samu službu utvrđivanja ratnih zločina. Nedovoljno stručnih lokalni istražni organi kao i mase oštećenika konfundirani

rali su utvrđivanje ratnih zločina sa pitanjem naknade ratne štete. Zatim, u svakoj konkretnoj istrazi trebalo je imati, pored istražnih organa, još i stručne procenioce, dakle organizovati čitav jedan paralelan aparat procenioca. Međutim, procena štete ukazivala se kao potreba samo kod istraživanja izvesnih, ne tako brojnih zločina. Zbog toga se ova služba ograničila samo na takve slučajeve, tim pre što je u tu svrhu osnovana Državna komisija za ratnu štetu.

Saradnja sa redovnim državnim istražnim organima.

U ovu delatnost Državne komisije i zemaljskih komisija spadalo bi prvenstveno saradivanje sa javnim tužioštvima, UDB-om /ranije OZNA/ i otsecima unutrašnjih poslova narodnih odbora. Ova saradnja se prema Pravilniku o radu Državne komisije /čl. 10/ imala da sastoji u istraživanju i prikupljanju podataka o ratnim zločinima i njihovim izvršiocima i dostavljanju Državnoj komisiji i zemaljskim komisijama odnosno njihovim podrčnim organima, bilo po sopsvenoj inicijativi ili na zahtev Državne komisije i zemaljskih komisija. Ovaj zadatak uostalom bio je stavljen pomenutim Pravilnikom u dužnost svima organima narodne vlasti i svim građanima.

U izlaganju o dokumentima iz neprijateljskih izvora istaknuto je, da nam je jedan deo tog materijala ustupljen od raznih ustanova narodne vlasti. Prema tome, redovni državni istražni organi su ovaj prvi deo zadatka ipak ispunili. Ali za drugi deo zadatka, tj. u vršenju istražnih radnji na zahtev Državne komisije i zemaljskih komisija, ne može se reći da je bilo dovoljno saradnje, i to bez krivice Državne komisije i zemaljskih komisija. Tek u poslednjem vremenu, posle intervencije u visokim forumima, gotovost redovnih državnih istražnih organa da saraduju bila je više zadovoljavajuća.

Sa svoje strane međutim Državne komisije i zemaljske komisije pružale su svu moguću saradnju pomenutim organima.

Veoma često, u nebrojnim slučajevima /o kojima nije vođena posebna evidencija, te se brojčano ne mogu izraziti/ ukazivana je pomoć kako javnim tužioštvima tako i UDB-ama. Dobar deo celokupne administracije Državne komisije napr., otpada na odgovore, na davanje dokaznog gradiva, podataka i obaveštenja koji su upućivani na zahtev svih istražnih organa i radi njihovih potreba. To je bilo u slučajevima kada su svi organi vodili istragu protiv pojedinih lica, kada su narodni odbori tražili izveštaje da li je izvesno lice utvrđeno za ratne zločine i izdajnike i sl. Pored toga, i inicijativno, Državna komisija i zemaljske komisije slale su svoj dokazni materijal i dr. podatke kada se radilo o licima koja su bila u rukama ili na dohvatu vlasti i sl.

Važnost ove saradnje došla je jače do izražaja posle ukidanja vlastitih lokalnih istražnih organa, pa je očigledno da je služba gonjenja ratnih zločinaca trpela usled slabe gotovosti za saradnju od strane pomenutih redovnih državnih istražnih organa. Lokalni istražni organi prikupljali su dokazno gradivo „sve s reda“, a kad se posle to isto gradivo u Državnoj komisiji i zemaljskim komisijama obrađivalo tj. individualizovalo na odgovorne počiniocе i saučesnike, ukazivala se često potreba dopunjavanja dokaza. Još veća potreba za dopunama ukazivala se usled otkrića učinjenih proučavanjem neprijateljske dokumentacije ili preslušavanjem uhvaćenih ratnih zločinaca i izdajnika. Najzad, u docnijoj fazi rada, nove istrage često su otpočinjale od ličnosti počinilaca a ne od dela tj. od zločinca a ne od zločina. To je naročito bio slučaj ratnih zločinaca i izdajnika pronađenih u inostranstvu protiv kojih je vojevala sumnja da su vini, a u arhivama Državne komisije i zemaljskih komisija nije bilo uopšte ili nije bilo dovoljno konkretnih dokaza. Sve ovo ukazuje koliko je pomoć i saradnja redovnih državnih istražnih organa bila potrebna, a koja, kao što je rečeno, nije uvek i svugde bila zadovoljavajuća.

Statistika ljudskih žrtava ratnih zločina.

Izvršujući zadatak iz čl. 6 a u vezi čl. 2 Pravilnika, Državna komisije je još od početka forsirala statističku službu sa ciljem da se prikupe podaci o broju i vrstama žrtava ratnih zločina koje su počinili okupatori i njihovi domaći najamnici i saučesnici. U tom cilju izrađeni su formulari i uputstva koji su dostavljeni preko zemaljskih komisija svima našim lokalnim istražnim organima.

Uprkos svim nastojanjima i naporima da se statistička služba što bolje obavi, na čemu se naročito insistiralo posle konferencije pretstavnikа svih zemaljskih komisija sa Državnom komisijom u Beogradu od 20 juna 1945 – ipak postignuti rezultati nisu zadovoljavali.

Zato je na konferenciji od 24 i 25 maja 1946 u Beogradu taj propust u statističkoj službi bio predmet opsežne diskusije, pa je među zaključcima konferencije pod tačkom 2 donesen i ovaj zaključak:

„Statistika žrtava – prema dostavljenim obrascima – koja je od strane Državne komisije bila toliko forsirana kao jedan od veoma konkretnih zadataka, nije ni do danas mogla biti izrađena zbog propusta nekih zemaljskih komisija. Zemaljske komisije koje nisu još završile prikupljanje statističkih podataka o žrtvama ratnih zločina pristupiće energično tome poslu, koristeći uputstva koja im je Državna komisija uputila u pogledu organizacije posla i u pogledu postupka“.

Pa i posle ovoga i drugih više puta ponovljenih direktivnih raspisa Državne komisije, naši organi na terenu, najčešće zbog preteških uslova u kojima se radilo, nisu ni približno sakupili podatke o ovim žrtvama koje su naši narodi u toku rata i okupacije dali. Zato je u drugoj polovini 1946 provedena akcija da se preko narodnih odbora provere i upotpune podaci koji su već prikupljeni, odnosno prikupe u onim krajevima gde to nije bilo već učinjeno.

Da bi se objektivno procenili uspesi i propusti naših istražnih organa u svojoj službi nužno je predočiti ove činjenice:

Služba istraživanja ratnih zločina i statistička služba, kao što je već navedeno, odvijale se preko naših organa na terenu i to: preko 292 sreska povereništva /ili inkosna referenta/ za ratne zločine i 1.210 mesnih povereništava ili inokosnih sabirača dokaza.

Kad ove brojke uporedimo sa činjenicom da na celom državnom području imamo 7.715 mesnih i 408 gradskih i sreskih narodnih odbora, tada je uočljivo kako su bili malobrojni naši organi na terenu, pored toga što najčešće ni svojim kvalitetom nisu odgovarali.

Očigledno je da su podaci za ovu statistiku nisu mogli prikupiti bez saradnje i pomoći mesnih narodnih odbora i drugih lokalnih organa narodne vlasti.

Prema saglasnim izveštajima skoro svih zemaljskih komisija, ta saradnja i pomoć je izostala odnosno izostala je u onoj meri u kojoj je bila potrebna, da bi se postigao potpuni uspeh. Citiraćemo što o tome izveštavaju neke zemaljske komisije.

Zemaljska komisija Srbije kaže: „Ova je statistika jedanput bila izrađena preko naših okružnih i sreskih povereništava u saradnji narodnih vlasti i masovnih organizacija. Državna je komisija tražila da se taj posao opet obavi, jer je našla da su prikupljeni podaci nepotpuni. Po njenim uputstvima, nove statističke podatke, uzimajući za bazu ranije, prikupili su narodni odbori uz pomoć naših povereništava, ali sa velikim zakašnjenjem...”

Zemaljska komisija Hrvatske kaže: „Po zahtevu Državne komisije, ova je Komisija prikupila statičke podatke žrtava i dostavila ih je naslovu, ali su ti podaci bili prilično netačni i nepotpuni... Donesena je odluka da se ponovno prikupe odnosno preispitaju već prikupljeni podaci. Sa strane ove Komisije sve poduzeto da okružne komisije postavljeni im zadatak izvrše temeljito. Međutim, uspeh je bio jednak kao i pri prvom sprovođenju statistike, te nema promena”.

Zemaljska komisija Bosne i Hercegovine kaže: „Ovaj broj daleko je ispod faktičkog broja žrtava, što je opšte poznata stvar. Uzroci da su ovi statistički podaci nepotpuni i nepouzđani, mnogostruki su: opostušenost zemlje, koja je u nekim oblastima tako velika, da od pojedinih sela i naselja skoro niko nije ostao[,] zatim slaba saradnja mesnih vlasti koje su prikupljale ove podatke.“

Konačni rezultati prikupljanja statističkih podataka o žrtvama ratnih zločina za celu teritoriju FNRJ glase:

	Ubijenih:	Ozleđenih:	Hapšenih i interniranih:	Svega:
NR Srbija sa Vojvodinom i Kosmetom	150.803	216.782	785.506	1.153.091
NR Hrvatska	109.696	81.658	513.812	705.166
NR Bosna i Hercegovina	179.582	19.879	58.568	258.029
NR Slovenija	35.488	32.747	264.054	332.289
NR Crna Gora	24.137	24.703	77.678	126.518
NR Makedonija	5.476	8.280	50.414	64.170
Ukupno	505.182	384.049	1.750.032	[2.639.263]

Ovde nisu uračunati poginuli i ranjeni borci NOVJ i POJ.

Kao što se vidi, ni najupornija nastojanja nisu mogla dovesti do stvarnog rezultata, pored subjektivnih nedostataka, isprečile su se i skoro nepremostive objektivne poteškoće. Iznoseći ove rezultate po dužnosti u ovom izveštaju, Državna komisija smatra da su nepotpuni statistički podaci koji su prikupljeni i da su daleko ispod stvarnosti brojke ljudskih žrtava, koje su narodi Jugoslavije zaista pretrpeli od ratnih zločina.

UTVRĐIVANJE I REGISTROVANJE RATNIH ZLOČINACA I IZDAJNIKA

Izrada i donošenje odluka te registrovanje u Državnoj komisiji i zemaljskim komisijama.

Najglavniju delatnost Državne komisije i zemaljskih komisija predstavljalo je donošenje odluka o utvrđivanju te registrovanje odgovornih lica za ratne zločine i izdaju. Odluke sadrže sledeće podatke: lične podatke zločinca, imena žrtava, kratak opis i pravnu kvalifikaciju dela, činjenično stanje: pojedinosti o mestu, vremenu i načinu izvršenja ratnog zločina, zatim popis dokaza, imena saučesnika, približan iznos oštećenja.

Pravo donošenja odluke i registrovanja imale su samo Državne komisije i zemaljska komisija odnosno Pokrajinska komisija Vojvodine. To pravo nije pripadalo okružnim i sreskim komisijama, gde su postojale. Odluke su potpisivali predsednici i sekretari uz premapotpis referenta, koji je izradio nacrt odluke.

O pravnoj prirodi odluke kao akta koji redovna pravosudna praksa nije poznavala, treba kazati da ona ima samo deklarativan karakter.

Za donošenje odluke i za unošenje u registar ratnih zločinaca Državne komisije i zemaljskih komisija, dovoljan je bio dokaz „prima facie“ da je izvesno lice odgovorni učesnik u ratnom zločinu odnosno izdaji. Pošto je pored domaćeg, pravni osnov naše službe bilo i međunarodno pravo, nametala se paralelnost sa međunarodnom praksom. I na registrovanje kod KUN-a dovoljan je bio dokaz „prima facie“ tj. osnovana sumnja.

Jasno je da ovakav akt nije mogao imati karakter optužnice, i još manje karakter kondemnatorne presude. On je organima tužioštva služio samo kao osnov za otvaranje redovite istrage i nije prejudicirao njihovoj odluci o odustajanju od krivičnog progona odnosno odluci o stavljanju pod optužbu i izvedenju pred sud. Bio je dakle samo akt incijative krivičnog progona. Kod KUN-a pak odluke Državne komisije služile su kao osnov za unošenje u listu ratnih zločinaca.

Ovo je pravna i principijalna definicija. Ali to ne znači da su se Državne komisije i zemaljske komisije zadovoljavale dokazima „prima facie“ i zaustavljale daljnje istraživanje odnosno prekidale sa obrađivanjem ostalog raspoloživog dokaznog gradiva za konkretan slučaj. Naprotiv, težnja je bila da se svaki ratni zločin i svako delo izdaje do dna istraži i utvrdi, i to je bilo pravilo službe. Ovde se ne ume mimoići trud pravničkih kadrova Državne komi-

sije i zemaljskih komisija uložen u ovaj posao ni oni izvanredni napori koje su oni učinili proučavajući i obrađujući kroz odluku dokazno gradivo, a iznad svega trud i napori uloženi u identifikovanje odgvornih ratnih zločinaca kao i u utvrđivanje uzročne veze između njihovih radnjih i određenih zločina, a obzirom na praznine koje su u tome pogledu postojale u dokaznom gradivu.

Odluke su različitog kvaliteta. One pružaju donekle razvojnu sliku celokupne službe. U početku rada dok su komisije raspolagale sa malim dokaznim gradivom, dok kadrovi nisu još ovladali metodom utvrđivanja, dok se još nije imalo presedana iz međunarodne prakse, odluke su bile slabijeg kvaliteta. No s vremenom one su postojale sve potpunije i po sadržini dostigle vrednost zrelih optužnica. Ali ni one starije odluke slabijeg kvaliteta nisu ni pošto bile ispod nužne zakonske visine, tako da su i takve odluke bile dovoljan osnov kako za registraciju u Državnoj komisiji i zemaljskim komisijama, tako za registrovanje u KUN-u kao i za incijativu krivičnog progona od strane organa tužioštva.

Usled ovakve prakse veoma je čest slučaj da se protiv istih, naročito protiv velikih ratnih zločinaca donelo sukcesivno po više odluka onako kako je sa terena pristizalo novo dokazno gradivo /napr. za fašističkog guvernera Dalmacije Bastianinija izrađeno su 32 odluke/. Novo otkriveni ratni zločini, na bazi naknadno prispelog dokaznog gradiva, utvrđivani su dakle novim odlukama protiv istih lica. Nove odluke registrovale su se pod istim brojem prve odluke, tako da su nove odluke predstavljale objedinjavanje svih podataka i dokaza protiv istog lica. Ove višestruke odluke prerađivane su u jednu jedinstvenu odluku docnije kada je odnosni ratni zločinac ili izdajnik pao u ruke vlasti i kada su otvorene pripreme za njegovo suđenje ili inače kada je odluka za bilo kakvu svrhu išla izvan komisije. Otuda razlike između broja od 116.239 donošenih odluka i broja od 66.420 utvđenih i registrovanih ratnih zločinaca i izdajnika.

No nisu sve starije odluke prerađivane prostim objedinjavanjem sa docnijim odlukama. Znatan broj takvih odluka dopunjen je posle ponovnog svestranog proučavanja materijala u arhivama Državne komisije i zemaljskih komisija.

Kao što je navedeno, odluke su uvedene u naročite registre, u kojima se svaki utvrđeni ratni zločinac i izdajnik dobio svoj „F br.“

Takođe je već navedeno da su pravo donošenja odluka i registrovanja imale samo Državne komisije i zemaljske komisije, kao i to da su zemaljske komi-

sije bile obavezne dostavljati Državnoj komisiji svaku svoju odluku protiv okupatorskih ratnih zločinaca a protiv domaćih izdajnika - ratnih zločinaca samo ako su izbegli u inostranstvo ili ako je Državna komisija izrično za pojedini slučaj zatražila dostavu odluke.

Odluke stigle iz zemaljskih komisija bile su u Državnoj komisiji revidirane, eventualno ispravljane ili dopunjene, i onda kao vlastite usvojene i unesene u registre Državne komisije.

Ukupan broj u Državnoj komisiji i zemaljskim komisijama utvrđenih i registrovanih iznosi:

Okupatorskih ratnih zločinaca	17.175
Domaćih izdajnika ratnih zločinaca	49.245

U samoj Državnoj komisiji registrovano je:

Nemaca	4.071	Francuza	21
Austrijanaca	1.223	Norvežana	88
Folkdojčera	2.560	Slovaka	22
Italijana	3.618	Rusa - emigranata	388
Madžara	3.325	Danaca	4
Bugara	1.568	Poljaka	17
Albanaca - Šiptara	247	Raznih	6
Čeha	17		
Domaćih izdajničkih ratnih zločinaca	8.700		

Od ovoga broja po prilici 8.000 su vlastite odluke Državne komisije a od zemaljskih komisija primljeno je ostalo.

O upotrebi odluka u pokretanju krivičnih postupaka u zemlji, u pripremanju za suđenje, u registrovanju kod KUN-a, u borbi za ekstradicije iz inostranstva itd. govori se na drugim mestima izveštaja.

Registrovanje u Komisiji Ujedinjenih Nacija za ratne zločine u Londonu.

a/ uopšte o ustanovi KUN-a.

Komisija Ujedinjenih Nacija za ratne zločine u Londonu /KUN/ osnovana je 20 oktobra 1943, sa zadatkom da prikuplja podatke i dokaze o ratnim zločinima, koje su pripadnici Osovine i njihovi sateliti izvršili u toku prošlog rata protiv Ujedinjenih Nacija i njihovih građana, zatim da utvrđuje ratne zločince i registruje ih na zasebnim listama, kao i da pomogne njihovo pronalaženje i provđenje sudovima.

U odnosu na pojedine vlasti Ujedinjenih Nacija KUN je bila samo organ za pronalaženje i istraživanje činjenica, za utvrđivanje i registrovanje zločinaca te savetovanje po pitanjima iz pravne oblasti ratnih zločina.

Sem Jugoslavije u KUN-u je učestvovalo još devetnaest savezničkih zemalja. /Sovjetski savez nije učestvovao, jer nije udovoljeno njegovim opravdanim zahtevima u pogledu predstavnštva pojedinih sovjetskih republika/.

Primljene materijale KUN je proučavala i obrađivala u komitetima i u plenumu svih delegacija. Komiteti su bili ovi: I. Komitet za činjenice i dokaze, II. Komitet za ispitivanje načina i metode kažnjavanja ratnih zločinaca. III. Komitet za pravna pitanja. IV. Komitet za publicitet.

Pored ovih stalnih komiteta, postojali su i privremeni - ad hoc - komiteti i podkomiteti.

KUN je načelno registrovala samo ratne zločince bivših osovinskih i satelitskih zemalja. Od toga načela odstupljeno je samo u nekoliko izuzetnih slučajeva kao napr. kod folksdojčera.

KUN je izdala ukupno 63 lista sa 33.463 imena uvrđenih ratnih zločinaca. Liste su podjeljene na liste „A“ /zločinaca/, liste „S“ /sumnjivih/ i liste „W“ /svedoka/.

Liste KUN-a dostavljene su preko respektivnih delegacija vladama svih zemalja učesnica a posebno su dostavljene svima savezničkim okupatorskim i kontrolnim vlastima u biv. osovinskim i satelitskim zemljama.

Iako KUN nije imala direktnu izvršnu vlast ipak je njen rad bio značajan i koristan u tom pogledu što su bivše savezničke vlasti doskora i izručivale, iako suzdržljivo, barem nemačke ratne zločince, koji su registrovani na listama KUN-a, bez traženja daljih dokaza.

Pored pozitivnih strana u radu KUN-a u ovom pogledu, bilo je i negativnih. Osnovna smetnja za uspešan rad tj. za realizaciju odluka KUN-a, bio je nedostatak autoriteta, koji KUN nije mogla pribaviti svojim odlukama kod izvršnih vlasti pojedinih zemalja, svojih članica. Njene odluke ustvari nisu nikoga obavezivale, već je svaka od bivših savezničkih vlada mogla da ih izigra, kao što je najbolje pokazao slučaj sa italijanskim ratnim zločincima.

Što se tiče pravne ocene podnesenih podataka i dokaza, pokazala se kadkada preterana pedanterija. U poslednje vreme naročito se zapažala takva nepravilna tendencija. Tako isto se KUN u poslednje vreme upustila u ispitivanja protivdokaza podnesenih od strane registrovanih ratnih zločinaca, što ne spada u njenu nadležnost, već jedino u nadležnost sudova koji su pozvani da sude ratnim zločincima.

Šef delegacije Državne komisije bio je neprekidno član II i III komiteta, a duže vremena bio je i predsednik Komiteta za publicitet. U sastavu ovih komiteta on je imao prilike da utiče na donošenje nađenih rešenja i utvrđivanje prakse prilikom odlučivanja o svim pitanjima koja su iznošena na dnevni red KUN-a.

KUN je prestala sa prikupljanjem podataka i dokaza 31 januara 1948, s tim da 31 marta bude potpuno ukinuta.

b/ Registrovanje u KUN-u.

Svoje odluke protiv okupatorskih ratnih zločinaca dostavljala je Državna komisija svojoj delegaciji u Londonu radi registrovanja istih. Pre no što će odnosne prijave biti podnesene KUN-u, delegacija je podatke iz odluka saobraćavala formalnim propisima i praksi KUN-a, te ih prevodila na engleski jezik.

/U februaru 1947 obrazovan je u sastavu izvršnog odeljenja Državne komisije osek za inostranu službu; od tada su ovi poslovi na saobražavanju i prevođenju odluka Državne komisije rađeni u Beogradu. Gotovi tekstovi prijave na engleskom jeziku slati su delegaciji u Londonu kao potpuno oformljeni materijali. Na ovaj način rad nije na kvalitetu ništa izgubio a postignuta je znatna budžetska ušteda, pošto je isto osoblje iz delegacije u Londonu bilo povučeno na rad u Državnu komisiju u Beogradu/.

Tako sastavljene prijave podnešene su KUN-u. Tu su bile proučavane u III. Komitetu, a potom dostavljane plenumu KUN-a sa predlogom za prihvata ili odbijanje.

Pored činjenice da je od svih nacionalnih komisija, po predlogu naše Državne komisije registrovan relativno najveći broj osovinskih i satelitskih ratnih zločinaca, treba istaknuti i to, da je samo u veoma malom broju slučajeva KUN odbila registrovanje ratnih zločinaca po njenoj prijavi što svedoči o obilnom i uspešnom radu Državne komisije i njene delegacije.

Do kraja delatnosti KUN-a, po predlogu Državne komisije registrovano je:

Nemaca	1.711	Mađara	54
	/na listi „A“ 1.362		/na listi „A“ 46
od toga	/na listi „S“ 291	od toga	/na listi „S“ 3
	/na listi 58 „W“		/na listi 5 „W“
Italijana	923	Bugara	178
	/na listi „A“ 883		/na listi „A“ 174
od toga	/na listi „S“ 39	od toga	/na listi „S“ 4
	/na listi 1 „W“		
Albanaca	na listi „A“ 2		

/Lista „A“ - utvđeni ratni zločinci; lista „S“ - sumnjivi; lista „W“ - svedoci/.

Državna komisija dostavila je svojoj delegaciji odnosno docnije Ambasadi u Londonu 4.800 odluka protiv okupatorskih ratnih zločinaca radi registrovanja kod KUN-a. Registrovano je kao što se vidi, svega 2.868.

Registrovano je pak kod Državne komisije 15.724 okupatorskih ratnih zločinaca.

Pitaće[te] se otkud ova razlika?

Što se tiče razlike između broja 4.800 u Londonu poslatih odluka i broja od 2.868 stvarno registrovanih kod KUN-a, dva su razloga:

1/ Delegacija u Londonu odnosno Ambasade nisu uspele savladati sve predmete, koje su im iz Državne komisije upućeni, te ih poslati KUN-u.

2/ KUN je u poslednje vreme, spremajući se za likvidaciju, tražila da joj se podnose samo izuzetno teški slučajevi. Zatim gore iznete brojke registrovanih u KUN-u nisu definitivne, jer u času dok pišemo ovaj izveštaj, nemamo još poslednje podatke iz Londona. Prema tome, konačna cifra biće nešto viša.

Još ozbiljnije objašnjenje traži razlika između broja okupatorskih ratnih zločinaca registrovanih u Državnoj komisiji i broja registrovanih u KUN-u. Pored drugih razloga za to navodimo samo neke: Državna komisija je KUN-u načelno dostavljala samo teže slučajeve imajući u vidu radni kapacitet svoje delegacije u Londonu i same KUN; pri tome se rukovala politički momentom tj. Državna komisija dostavljala je u glavnom organizatore i naredboдавce, dakle teže ratne zločince, kao elemente opasnije po mir i demoraktski razvoj. Zatim, naknadno se ispostavilo, da su mnogi utvrđeni okupatorski ratni zločinci poginuli u ratu. Najzad, usled dogovora sa vladama Mađarske, Bugarske i Albanije, Državna komisija je prestala podnositi na registraciju KUN-u pripadnike tih zemalja, pošto su njihove vlade obećale da će ih one izvesti pred svoje sudove.

OBRADA DOKAZNOG GRADIVA U DRUGIM OBLICIMA

Izrada elaborata i tematskih referata.

U Državnoj komisiji i zemaljskim komisijama izrađeno je 160 tematskih referata i elaborata, ne računajući u ovaj broj elaborat Pokrajinske komisije Vojvodine, u kojima je u celini obuhvaćena materija na toj teritoriji.

Pod tematskim referatima podrazumevamo sastavke koje se ograničuju na jednu užu temu, dok pod elaboratima podrazumevamo opširne radove u kojima se šire i dublje zahvaća u materiju, bilo da je to sistematski prikaz zločina jedne zločilačke grupe u određenom prostoru i vremenu, pa napr. Zločini Gestapou u Beogradu, zločini SS divizije „Princ Eugen“ u Narodnoj Republici Bosni i Hercegovini, bilo da se obrađuje jedan isti sitematski zločin sa specijalnom zločinačkom svrhom kao napr. masovna deportacija našeg stanovništva u cilju nacionalnog otimanja našega tla, bilo da su to istoriske studije sa težnjom da se pokaže imperijalistički kauzalitet ratnih zločina protiv naših naroda, kao napr. elaborati „Mi i Italija“, ili „Četvrti pokušaj italijanske penetracije u Dalmaciji“ itd. itd.

Misao vodilja pri izradi ovih tematskih referata i elaborata bila je da se postigne u najvećoj mogućoj meri sistematičnost tj. sređeni pregled jednog zaista velikog spleta ratnih zločina, zločinaca i izdajnika. Na prirodu toga spleta ukazuje sama činjenica da se opštem istraživanju moglo pristupiti tek posle četiri godine zločinstava kada su već mnogi tragovi bili zatruti, a u kojima su učestvovali čitavi neprijateljski državni aparati i njihove vojske, dakle, milioni ljudi u ko zna koliko raznih organizacija, grupa i vojnih formacija; zatim, da su se isprepletali ratni zločini po svojoj stvarnoj i pravnoj prirodi različiti; da nema kuta naše domovine gde se nisu vršili i ponavljali se, negde trajno, negde povremeno, i da ponavljanja nisu sledila od istih zločinaca.

Nažalost sistematičnost je postignuta samo malim delom tj. toliko koliko pružaju izveštaji anketnih komisija, zatim ovi tematski referati i elaborati te šematizmi /o kojima će napose biti govora/ kao i po neka odluka protiv velikih ratnih zločinaca.

Potrebno je naglasiti da se mnogi od ovih radova, koji su često opširni, predstavljaju ozbiljne studije i gotove priloge za istoriju. Oni su bili od znatne pomoći u radu Državne komisije i celokupne službe. Poslužili su za pravilno i čim svestranije utvrđivanje odgovornosti pojedinih ratnih zločinaca i izdajnika, naročito onih velikih i rukovodećih, poslužili su zatim politički u raznim diplomatskim akcijama i najzad u naučne i propagandne svrhe.

Da bi se videlo kako rad Državne komisije i zemaljski komisija nije bio bez duha i šablonski, navešćemo jedan deo naslova tematskih referata i elaborata:

I.

Nemci (52 tematska referata i elaborata.)

Državna komisija izradila je:

[•] „Privredna pljačka u Srbiji“.

[•] „Delokrug nemačkih feldkomadantura i njima potčinjenih ustanova za vreme okupacije u vezi sa odgovornošću feldkomadantura za počinjene ratne zločine“.

[•] „Osnivanje 7 SS-divizije „Princ Eugen“.[“]

[•] „Članstvo Kulturbunda - veleziđaje Jugoslavije“.

[•] „Zločini Nemačkih divizija 392, 393, 369 i 7 SS počinjeni u Crnoj Gori, Srbiji, Hercegovini, Hrvatskoj i Dalmaciji“. - (2 referata).

[•] „O iskorenjivanju jugoslovenskih Jevreja od strane Nemaca“. - (2 referata).

[•] „Nemački zločini prema ženama i deci u okupiranoj Jugoslaviji“.

[•] „Masovno proterivanje Srba i Slovenaca - crimen iuris gentium nemačkog Reicha“.

[•] „Nemačko - ustaški zločini prema kleru i vernicima u okupiranoj Jugoslaviji“.

Zemaljska komisija NR Srbije izradila je:

[•] „Masovni pokolj u Kragujevcu 21 oktobra 1941“.

[•] „Krvavi marš“ u Šapcu“.

[•] „Pokolj u Kruševcu 29 juna 1943“.

[•] „O zločinima nad Jevrejima“.

[•] „Folksdojčeri u Srbiji“.

[•] „Zločini nad ciganima.“

[•] „O Gestapou u Srbiji.“

[•] „Borski rudnik“.

[•] „Zločini u šabačkom logoru“.

[•] „Zločini Nemačke kaznene ekspedicije 1941 u Podrinju“.

[•] „Bombardovanje Beograda 6 aprila 1941“.

[•] „Masovni zločini u „Bubnju“ kod Niša“.

Pokrajinska komisija AP Vojvodine izradila je:

[•] „Zločini nad Jevrejima u Vojvodini“. (2 referata)

[•] „Folkeđođčeri i njihovi zločini u Vojvodini“. - (2 referata)

[•] „O zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini protiv Slovačka“.

[•] Sistem elaborata za Banat: „Sistemiški teror“, „Logori“, „Masovna ubistva“, „Deportacija i prinudni radovi“, „O zločinima protiv imovine“, „O zločinima na kulturno-istoriskim spomenicima“.

Zemaljska komisija NR Hrvatske izradila je:

[•] „O povredama Haške konvencije i drugih međunarodnih propisa od strane Velikonemačkog Reicha“.

- [•] „O stvaranju i podržavanju tzv. NDH od strane Reicha“.
- [•] „O folksdojčerima“.
- [•] „O nemačkoj evangelističkoj crkvi u Jugoslaviji“.
- [•] „O penetraciji Nemačkog ekonomskog i političkog upliva u Jugoslaviji od 1938-1941 i u tzv. „NDH“.“
- [•] „Nemački plan porobljavanja Evrope i sveta“.
- [•] „Zločini nad Jevrejima u Hrvatskoj“.
- [•] „Peta kolona u Međumurju“.
- [•] „Okupatori i kvislinzi u Severnoj Dalmaciji“.

Zemaljska komisija NR Slovenije izradila je:

- [•] „Zločini nad Jevrejima u Sloveniji“.
- [•] „Deportacija Slovenaca iz Štajerske u Srbiju i Hrvatsku.“
- [•] „Iskorišćavanje trbovljanskog rudničkog bazena od strane okupatora“.
- [•] „Postupanje sa slovenačkim novčanim zavodima od strane okupatora“.
- [•] „Funkcija [Siegfrieda] Uiberreithera“.
- [•] „Hitlerovski režim u Jugoslaviji.“
- [•] „Proterivanja Srba i Slovenaca od ustaša i Nemaca.“
- [•] „Odnarodnjavanje stanovništva Gorenjske.“

Zemaljska komisija NR Bosne i Hercegovine izradila je:

- [•] „Zločini Nemaca u Glamoču, Kupresu, Bihaću i Drvaru“.
- [•] „13 SS „Handžar“ divizija i njeni zločini“.
- [•] „7 SS „Princ Eugen“ divizija i njeni zločini“.
- [•] „Legionarska 369 „Vražja“ divizija i njeni zločini“.
- [•] „O zločinima nad Jevrejima u Bosni“.

II.

Italijani (47 tematskih referata i elaborata).

Državna komisija izradila je:

- [•] „Zločini italijanske vojske u Drvaru i okolini: divizija „Sassari“, „Begamo“ i „Crne košulje“.“

- [•] „O zločinima italijanske divizije „Venezia“ u Crnoj Gori“.
- [•] „O zločinima italijanske vojske na području Like i Korduna za vreme IV ofanzive“.
- [•] „O zločinima italijanskih okupatora u Istri, Gorici i Trstu od 1918 do danas“.
- [•] „O zločinima Italijana u Juliskoj Krajini“.
- [•] „O osnivanju Tribunale straordinario i Tribunale speciale della Dalmazia“.
- [•] „O nasilju italijanske okupatorske vojske na slovenačkom ozemlju“.
- [•] „Osvajačka zavera protiv mira, priprema za napad na Jugoslaviju i njeno rasparčavanje“.

Zemaljska komisija NR Hrvatske izradila je:

- [•] „O Testi Temistoklu, prefektu Kvarnerske provincije od 1938 do 1943“.
- [•] „Zločin Talijana u Podhumu kraj Sušaka.“
- [•] „Zločini Italijana, ustaša, četnika i katoličkog klera u Lici“.
- [•] „Općeniti prikaz Šibenika za vreme talijanske okupacije“.
- [•] „Zločini talijanske vojske (divizije „Bergamo“ i „Messina“) u kotaru Makarska, Imotski, Vrgorac i dr.“.
- [•] „Organizacija „rimske pravde“ u okupiranoj Jugoslaviji“.
- [•] „Talijanski zločini u Šibeniku i okolini.“ (i još 7 sličnih referata iz opština Severne Dalmacije).
- [•] „Zločinačko postupanje Italije sa našim narodom i kolaboracija narodnih izdajnika sa okupatorima.“
- [•] „I za vreme Badoljeva režima u Istri su ostali na vlasti fašisti i njihove metode“.
- [•] „Političke prilike u Istri od 1942-1943 godine. – Istra u prvoj fazi narodno-oslobodilačke borbe“.
- [•] „Četvrti pokušaj talijanske penetracije u Dalmaciju“.
- [•] „O radu Italije i njenih režima od 1918 do kapitulacije“.
- [•] „Mi i Italija“.
- [•] „O nasilnom menjaju prezimena u Istri“.

[•] „Kulturna i politička propaganda Talijana u Dalmaciji“.

Zemaljska komisija NR Slovenije izradila je:

[•] „Zločini Italijana u Sloveniji.“ - (2 referata).

[•] „Izvanredni postupak Italijana prema vojnim obveznicama slovenske narodnosti u Juliskoj Krajini“.

[•] „Zločini Italijana u Juliskoj Krajini.“

[•] „Zločinačko delovanje italijanskoga vojaškoga sodišča v Ljubljani“.

[•] „Pokušaj nasilnog odnarodnjavanja stanovništva okupirane teritorije“.

[•] „O nasilnom odnarođavanju hrvatskog i slovenačkog naroda u Juliskoj Krajini“.

Zemaljska komisija NR Bosne i Hercegovine izradila je:

[•] „Zločinci italijanskih okupatora u srezovima Drvar, Ljubinje i Nevesinje“. - (3 referata).

Zemaljska komisija NR Crne Gore izradila je:

[•] „Zločini Italijana u Crnoj Gori i o uspostavljanju italijanskih vojnih sudova do Julskog ustanka 1941“.

[•] „Zločini Italijana u srezovima kolašinskom, beranskom, nikšićkom i danilovgradskom“.

[•] „O vlastima u Crnoj Gori za vreme italijanske okupacije“.

Zemaljska komisija Kosmeta izradila je:

[•] „Odgovornost Italije za zločine izvršene nad narodima Kosova i Metohije“.

III.

Mađari (13 tematskih referata i elaborata).

Zemaljska komisija NR Slovenije izradila je:

[•] „O ustanovama u Prekomurju za vreme mađžarske okupacije“.

Pokrajinska komisija AP Vojvodine izradila je:

[•] „Dela i rad mađžarskog pretsednika Mikloši Kalaja“.

[•] „Masovni zločini Mađžara u Mošorinu - „Racija“ 1942“.

[•] „Mađžarski zločini u Bačkoj i Baranji“.

[•] „Masovni progoni i zločini mađžarskih okupatora nad Jevrejima u Bačkoj i Baranji“.

[•] „Sistem elaborata za Bačku i Baranju[:] „Ulazak“, „Armija“, „Racija“, „Logori“, „Prirodno regrutovanje“, „Prinudni rad“, „Deportacije“ i „O zločinima protiv imovine“.

IV.

Ustaše (16 tematskih referata i elaborata).

Državna komisija izradila je:

[•] „O ustaškoj organizaciji i ustaškom režimu“.

[•] „Nemačko-ustaški zločini prema kleru i vernicima u okupiranoj Jugoslaviji“.

Zemaljska komisija NR Hrvatske izradila je:

[•] „O Hrvatskoj seljačkoj i narodnoj zaštiti, koja je osnovana 1936 i organizovana na vojničkoj osnovi“.

[•] „Kratak pregled istorije, organizacije i delatnosti ustaškog pokreta“.

[•] „Pregled zakonodavstva uz popis svih „zakonskih odredba“ tzv. „NDH“ kao podloga za ocenu sa gledišta međunarodnog prava“.

[•] „Sumarni podaci o masovnim zločinama izvršenih od ustaša 1941“.

[•] „28 masovnih zločina odmazde izvršenih od ustaša po tzv. „zakonskoj odredbi o zaštitnim mjerama“ u godini 1943, sa popisom odmazde“.

[•] „O vojnom vikarijatu u NDH“.

[•] „O prekim sudovima u NDH“.

[•] „O masovnom ustaškom zločinu u Sloboštni“.

Zemaljska komisija NR Bosne i Hercegovine izradila je:

[•] „O zločinima Francetićeve „Crne legije“ u istočnoj Bosni“.

Pokrajinska komisija AP Vojvodine izradila je:

[•] Opšti elaborati za Srem: [„]Početak okupacija i stvaranje NDH“, „Zločini na kulturno-istoriskim spomenicima i predmetima“, „Političke vlasti u NDH i njihov pretstavnik u Sremu Dr. Jakob Elikar i njihovi zločini“, „Akcija Viktora Tomića i pokretni preki sud u Sremu“, „Masovni zločini Bauera i njegovih saradnika“, „Povlačenje.“

V.

Četnici DM [Dragoljuba Mihailovića] (2 tematska referata i elaborata).

Državna komisija izradila je:

- [•] „Vojničko-izdajnička saradnja četnika DM“.
- [•] „O akciji četnika DM u Dalmaciji - vojvode Đujića i njegovih saradnika i njihove veze sa Nemcima“.

VI.

Emigrantska vlada (1 tematski referat).

Državna komisija izradila je:

- [•] „O pitanju odgovornosti jugoslovenske emigrantske vlade u Londonu“.

VII.

Logori u zemlji i van nje (15 tematskih referata i elaborata).

Državna komisija izradila je:

- [•] „Logor Banjica“.
- [•] „Logor Dachau“.
- [•] „O izgrađivanju peći za spaljivanje leševa po beogradskim logorima i o iskopavanju i spaljivanju pobijenih žrtava u Jajincima“.

Zemaljska komisija NR Hrvatske izradila je:

- [•] Posebni elaborati o logorima (13): „Jasenovac“. - „Slano na otoku Pagu“. - „Stara Gradiška“. - „Lobor - grad“. - „Jastrebarsko“. - „Dečiji logor Sisak“. - „Molat“. - „Zlarin“. - „Rab“. - Danica kraj Koprivnice“. - „Jadovno“. - „Đakovo.“ - „Tenje“. -

VIII.

Kažnjavanje i neizručivanje ratnih zločinaca

Državna komisija izradila je:

- [•] „O neizručivanju ratnih zločinaca od strane anglo-američkih saveznika“.

[•] „O kažnjavanju ratnih zločinaca. Istorijat proklamovanja načela odgovornosti za počinjenje ratne zločine“.

[•] „Principi i praksa o izručivanju ratnih zločinaca“.

IX.

Fašisti [-] Bugari

Državna komisija izradila je:

[•] „Zločini Bugara u srezovima: prokupačkom, jastrebačkom i poljaničkom“.

[•] „Zločini bugarskog fašističkog okupatora“.

X.

Šiptari [Albanci]

Državna komisija izradila je:

[•] „O zločinima arnautskih fašista u srezovima: deževskom, štavičkom i sjeničkom“.

XI.

Referati po okruzima Srbije

Državna komisija izradila je:

[•] Na osnovu zaplenjenih izveštaja okružnih načelnika za vreme okupacije u Srbiji, o zločinima okupatora i kvislinških organizacija obrađeni su referati za okruge: beogradski, valjevački, zajačarski, kraljevački, kragujevački, kruševački, leskovački, moravski, požarevački, užički, šabački i niški. - (12 referata).

XII.

Zemaljska komisija Slovenije izradila je još i ove tematske referate i elaborate:

[•] „O okupiranoj oblasti Kranj“.

[•] „Bela Garda u Štajerskoj i katolički kler“.

- [•] „Uredi za radnu snagu u Štajerskoj“.
- [•] „Wehrmacht i Reichsarbeitsdienst i policijske SS trupe u Štajerskoj“.
- [•] „Wehrmannschaft i Volkssturm u Sloveniji“.
- [•] „Redovna policija u Štajerskoj“.
- [•] „Civilna uprava u Štajerskoj“.
- [•] „Si-Po i SD u Štajerskoj“.
- [•] „Politička uprava u Štajerskoj“.
- [•] „Folkdojčeri u Sloveniji i Štajerskoj“. – (3 referata).

Izrada šematizama.

Govoreći napred o prikupljanju dokaza putem preslušavanja izvrišilaca i njihovih saučesnika, a i na drugim mestima izveštaja, spomenuti su šematizmi neprijateljskih vojnih formacija i komandi neprijateljskog političkog rukovodstva, raznih organizacija, upravnog aparata itd. No to nije bio jedini izvor za izradu šematizma. U tu svrhu korišćena su i druga vrela, naročito dokumenti iz neprijateljskih izvora, štampa itd.

Izrada šematizama bila je uistinu velik, ali neophodan posao. Ta izrada dugo je trajala i obavljala se uzgredno uz redovan posao, jer je takva njegova priroda. Gdegod su se – proučavajući dokazno gradivo i druga vrela – našli podaci upotrebljivi za šematizme, oni su tako unešeni da bi posle sami šematizmi poslužili kao pravi vademecum pri individualizaciji odgovornosti. Šematizmi su bili moćno sredstvo za razmršivanje spleta ratnih zločina i zločinaca. U dokaznom gradivu prikupljenom na terenu najčešće se nalaze ovakvi, naprimer, opšti podaci: tada i tada došli su ustaše, pobili ljude i popalili selo. Samo pomoću šematizama moglo se ustanoviti, ko je u to vreme bio ustaški stožernik, i logorski i drugi politički i upravni rukovodioci u tom kraju, koja se jedinica ustaška ili domobranska tu stacionirala, koji su joj zapovednici bili... Još teži je slučaj bio sa okupatorskim i izdajničkim vojskama, koji su prilikom ofanziva, kaznenih ekspedicija i akcija čišćenja kao vihor prolazile i uništavale civilno stanovništvo i njegova dobra. Pomoću šematizama znalo se koja se neprijateljska vojna jedinica u određeno vreme i određenim pravcem kretala, ko su joj bili oficiri, komadanti itd.

Nažalost, ni šematizmi nisu do kraja izrađeni, to jest oni ne obuhvataju sve okupatorske i izdajničke formacije i njihove pokrete, zato što Državna komisija i zemalske komisije nisu raspolagale sa tolikim brojem osoblja da bi mogle i taj posao do kraja produbiti i završiti.

Među šematizmima primetiće se nesrazmera u broju istih u pogledu pojedinih zločinačkih grupa. Dok za pojedine grupe, kao za nemačku vojsku ili organizaciju DM, postoji priličan broj dobro razrađenih šematizama, dotle za druge, kao što su vojne i policiske formacije u Srbiji i Sloveniji, političke organizacije, sa izuzetkom ustaške, i policijsko-okupatorske organizacije u NDH, ne postoje šematizmi.

Najveći broj šematizama prikupljen je i sastavljen od Državne komisije, i oni su u prepisu redovno slati zemaljskim komisijama. Zemaljske komisije su, izuzev Zemaljske komisije Srbije i Zemaljske komisije Bosne i Hercegovine, sastavljale šematizme koji se odnose samo na teritoriju dotične narodne republike, tj. za sopstvenu upotrebu.

Izrađeni su šematizmi za sledeće zločinačke grupe:

[•] **Organizacija DM.**

Pet šematizama koji obuhvataju organizacije DM na najvećem delu teritorije Jugoslavije na kome je ova organizacija postojala i delovala. Tako pored pojedinih šematizama postoji i grafički prikaz celokupnog vojno-formacijskog stanja organizacije DM (izrađen u Državnoj komisiji), te je na taj način upotpunjena njihova nova preglednost.

[•] **Kontraška organizacija u Makedoniji.**

Šematizam izrađen od Zemaljske komisije Makedonije.

[•] **Ustaše.**

Dva šematizma, od kojih jedan daje prikaz političke i vojne strukture ustaške organizacije po godinama [od] 1941 do 1945, dok drugi daje prikaz ustaške policije u Sremu.

[•] **Domobrani.**

Šematizam domobranstva u „NDH“ po godinama [od] 1941 do 1944 i jedan šematizam domobranske vojske izrađen od Zemaljske komisije Hrvatske.

[•] **Nemci.**

Izrađen je veliki broj šematizama koji daju preglednu sliku celokupnog ili pojedinih delova nemačkog okupacionog aparata u Jugoslaviji, naročito vojske. Važnost ovih šematizama je u tome, što isti sadrže podatke o kretanju i promenama u pojedinim jedinicama nemačke vojske, kao i u tome što se jedan deo istih odnosi na nemačku policiju.

[•] Italijani.

Pet šematizama, od kojih jedan daje detaljan prikaz strukture i promene u istoj, dislokacije, i kretanje italijanskih operativnih trupa u Jugoslaviji, jedan daje prikaz II italijanske armije, dok ostale tri fizički predstavljaju dislokaciju divizije „Zara“.

[•] Madžari.

Četiri šematizma madžarske vojske i policije u Bačkoj i Baranji, sastavljena od Pokrajinske komisije Vojvodine.

[•] Bugari.

Sedam šematizama od kojih tri daju prikaz strukture I. bugarskog okupacionog korpusa, pojedinih delova istog i policije na anketiranom delu Srbije, dok druga četiri daju grafički prikaz V. bugarske armije, civilnih i političkih bugarskih vlasti za Skopsku oblast i političkih vlasti za Bitoljsku oblast.

[•] Albanske kvislinške vlasti u Makedoniji.

Jedan grafički prikaz albanske upravno-policiske vlasti u Makedoniji.

Pored izrađenih i prikupljenih šematizama u toku rada se, kroz mnogobrojna saslušanja ili u vidu pribiranja dokumenata iz doba okupacije, prikupio ogroman broj podataka o okupacionim i kvislinškim organizacijama, koji mogu koristiti za dopunu postojećih i izradu novih šematizama, ili koji i sami predstavljaju šematizme u manjem obimu. Ovi su podaci korišćeni u radu, a naročito u obradi zločinačkih grupa za koje ne postoje šematizmi, kao napr. za četničku organizaciju Koste Pećanca, SDK, italijansku policiju i dr.

PRIVOĐENJE RATNIH ZLOČINACA I IZDAJNIKA SUDOVIMA**Pokretanje krivičnih postupaka u zemlji.**

Odluke protivu domaćih ratnih zločinaca i izdajnika Državne komisije i zemaljskih komisija dostavljale su, po pravilu, teritorijalno nadležnim organima tužioštva, a ponekad uporedo i lokalnim UDB-ama. To se činilo kada god nije bilo izvesno da se kakav ratni zločinac - izdajnik nalazi u bekstvu u inostranstvu.

Odluke su isprva dostavljane nadležnim vojnim sudovima, koji su do formiranja javnih tužioštava i narodnih sudova pokretali krivični postupak. Mnogo odluka dostavljeno je kako od Državne komisije tako i od zemaljskih komisija sudovima za suđenje zločina i prestupa protivu nacionalne časti. Tu

spada dostavljanje nekoliko stotina odluka Državne komisije zbog privredne saradnje sa okupatorom, koje su dostavljene sudu za suđenje zločina i prestupa protiv srpske nacionalne časti. Ovaj je sud kao izvanredni, završio rad i nesvršene predmete ove vrste ustupio redovnim sudovima. Ova vrsta delatnosti bila je od važnosti zbog konfiskacije imovine onima koji su privredno saradivali sa okupatorom i unošenja iste u opštenarodni fond. Radi obavljanja ovoga posla, kao hitnog, bio je svojevremeno obrazovan i poseban oteak u pravnom odelenju Državne komisije.

Međutim, kao što Državna komisija i zemaljske komisije nisu uglavnom obaveštavana ni o suđenima izdajnicima i ratnim zločincima, domaćim ili stranim, u našoj zemlji, što je bilo od velike važnosti radi evidencije, tako nisu obaveštavane ni o tome da li je izvesno lice, protivu koga je dostavljena odluka radi pokretanja krivičnog postupka, pronađeno ili ne, zatim da li je u bekstvu i gde: da li je u zemlji ili van nje. Tužioštva su odgovarala većinom samo za svoje područje, te nije bilo izvesno da li je provera vršena i na drugim, što je ometalo pravilnu službu u pravcu izdvajanja domaćih zločinaca koji se nalaze u zemlji na domaku narodnih vlasti, od onih koji se nalaze u bekstvu u inostranstvu, na koje je valjalo koncentrisati veću pažnju.

Kao što je izloženo, veliki broj odluka Državne komisije dostavljen je javnim tužioštvima, može se reći za skoro sve one domaće ratne zločince na koje nije bilo izvesno ili osnovano pretpostavljeno da se nalaze u inostranstvu. Tačan broj istih nije moguće navesti. Pojedine pak zemaljske komisije dostavile su neposredno javnim tužioštvima sledeći broj svojih odluka:

Zemaljska komisija Srbije dostavila je 11.911 predmeta. /Napominje se da su ovde u pitanju uglavnom pojedinačni zločini, tako da su mnogi predmeti obuhvaćeni jednom odlukom, a ponekad i obrnutno/. Za Zemaljsku komisiju Hrvatske vredi ono što je rečeno napred za Državnu komisiju u ovom pogledu. Zemaljska komisija Slovenije dostavila je 715 odluka /računajući i dostavu odluka UDB-i/. Zemaljska komisija Bosne i Hercegovine dostavila je 1.129 odluka. Zemaljska komisija Makedonije dostavila je 635 odluka. Zemaljska komisija Crne Gore dostavila je 2.329 odluka. Pokrajinska komisija Vojvodine dostavila je 8.812 odluka.

PRIVODENJE SUDOVIMA

Borba za ekstradicije.

Kada se Državna komisija osnovala, niko nije ni slutio da će se borba za izručivanje ratnih zločinaca i izdajnika iz inostranstva razviti u možda najkarakterističniju njenu delatnost. To je bilo vreme Moskovske deklaracije i drugih zvaničnih i poluzvaničnih deklaracija najviših državnih predstavnika antihitlerovske koalicije, koje kod slobodoljubivih naroda, zauzetih borbom na život i smrt sa fašističkim zavojačima i pogođenih fašističkim zverstvima, nisu ostavljale sumnju da će ratni zločinci posle pobede biti zaista godnjени „do kraja sveta“, to jest bez milosrđa progонjeni i kažњavani.

Međutim, zaštita koju su vlade SAD, Velike Britanije i Francuske te njihove respektivne okupacione vlasti u Italiji, Nemačkoj i Austriji pružile ratnim zločincima i izdajnicima – a u čemu su ih sledile i druge neke bivše savezničke i neutralne zemlje – išla je tako daleko, da je borba protiv takvog njihovog stava često apsorbavale najbolje snage Državne komisije i celokupne naše službe. Ni uz najsvesrdniju pomoć koju je Državnoj komisiji pružilo Ministarstvo spoljnih poslova pa i sama Vlada FNRJ, domaća i strana napredna štampa i drugi politički faktori, nije se došlo do željnog uspeha, jer je upornost onih koji pripremaju novu agresiju ostala dosledna. To pitanje postalo je, kao što je poznato, važnim pitanjem međunarodne politike.

U Državnoj komisiji izrađen je elaborat pod nazivom „Principi i praksa u izručivanju ratnih zločinaca i izdajnika“ od skoro 200 stranica, koji sadrži niz konkretnih podataka iz diplomatske polemike, koja je vođena između vlade FNRJ odnosno Ministarstva spoljnih poslova i Državne komisije s jedne, te pomenutih bivših savezničkih vlada i njihovih okupacionih vlasti s druge strane. Elaborat obuhvata odnosnu materiju od početka rada Državne komisije pa do februara 1947. Potom je izrađen Dodatak br. 1, koji hronološki produžuje elaborat do 25 avgusta 1947, i najzad Dodatak br. 2 do kraja rada Državne komisije.

Taj dokument, koji citatima diplomatske polemike i drugih službenih akata u detaljima izlaže borbu Državne komisije na izručavanje ratnih zločinaca i izdajnika, već je poslužio i još će nesumnjivo poslužiti kao moćno sredstvo u međunarodnim političkim akcijama Vlade FNRJ. Izradivši to oružje za svoju vladu, Državna komisija doprinela je tim načinom onoj istoj svrsi, za kojoj je u krajnjoj liniji i osnovana tj. delu stvaranja novoga sveta bez fašizma i bez imperijalizma te trajnog demokratskog mira među narodima.

Pošto je pomenuti elaborat dostavljen Generalnom Sekreterijatu Vlade FNRJ /kao i Ministarstvu spoljnih poslova i UDB-i/, ponavljanje te materije bilo bi suvišno. Elaborat treba smatrati sastavnim delom završnog izveštaja Državne komisije. Ovde ostaje jedino da se ukratko iznesu metode ove grane službe odnosno ovog dela aparata Državne komisije kao i konačni brojevi rezultati postignutih ekstradicija iz inostranstva.

1 / U izvršenju zadataka na ekstradiciji, saradivala je Državna komisija sa Ministarstvom inostranih poslova i preko njega sa našim diplomatskim predstavništvima u inostranstvu, sa Ministarstvom unutrašnjih poslova FNRJ, sa svojim delegacijama u inostranstvu i sa KUN-om, te najzad sa zemaljskim komisijama i njihovim područnim organima.

Posao je u glavnim crtama funkcionisao ovako:

Kada se utvrdilo da se neki ratni zločinac i izdajnik nalazi u inostranstvu, spremao se materijal za njega u samoj Državnoj komisiji. Ukoliko ona sama materijala nije imala ili nije imala dovoljno, tražio se od zemaljskih komisija. Kada se na ovaj način materijal dobio, isti se slao delegacijama u inostranstvu odnosno Ministarstvu spoljnih poslova radi preduzimanja koraka za ekstradiciju kod inostranih vlada ili vojnih vlasti.

Procedura u tom pogledu bila je različita, jer su i pravni propisi i pravni odnosi sa pojedinim zemljama bili različiti. Staviše, ti propisi i odnosi su se u toku samog rada Državne komisije više puta menjali. Pored toga, različita je bila procedura i s obzirom na to, da li se radilo o zločincima koji su državljanima biv. neprijateljskih zemalja, ili pak o zločincima jugoslovenskim državljanima ili biv. jugoslovenskim državljanima, ili pak državljanima drugih zemalja.

S obzirom da su najveći broj zločinaca i izdajnika nalazio i nalazi u Nemačkoj, Austriji i Italiji, sumarno se može reći za američke, britanske i francuske okupacione vlasti, da su kroz celo vreme rata pokazale vrlo malo dobre volje i saradnje sa našim organima, čineći stalne smetnje, poteškoće i nepravilnosti što je glavni razlog našeg relativno malog uspeha. Ne može biti nikakve sumnje, da ovakvo stanje nije rezultat nepravilnosti i grešaka pojedinih teritorijalnih i lokalnih organa, već rezultat jedino odozgo dirigovane tendenciozne politike, koja je išla zatim da šteti naše interese, vređanjem postojećih principa i prokaz međunarodnog krivičnog prava, a istovremeno zaštićuje ratne zločince i izdajnike.

Uprkos svečanim savezničkim izjavama i međunarodnim sporazumima te uprkos rezolucijama Generalne skupštine OUN kao i uprkos izjavama izves-

nih neutralnih vlada, za vreme i posle rata, stvarno se u praksi nije respektovalo niti se respektuje novo međunarodno krivično pravo. Ratnim zločincima i izdajnicima pružalo se utočište, i više od toga, poveravale su im se najodgovornije državne funkcije, kao u Italiji, ili uživaju povlastice raseljenih lica, ili su u pomoćnoj službi okupacionih vlasti itd. umesto da se pomaže njihovo pronalaženje i vrši njihovo izručenje.

2 / Rad Državne komisije po ovoj liniji nije se sastojao samo u dostavljanju potrebnih materijala u vezi sa pronalaženjem ratnih zločinaca i izdajnika u inostranstvu i njihovog izručenja, već takođe u vođenju detaljne evidencije celog tog poslovanja. U tu svrhu vođene su posebne knjige i kartoteke, na osnovu kojih se videlo kretanje posla po svakom pojedinom predmetu.

U pogledu cifara zatraženih, odobrenih i izručenih ratnih zločinaca i kolaboratora, kako jugoslovenskog tako i neprijateljskog državljanstva, iznosimo sledeće statističke podatke:

I. Jugoslovenski ratni zločinci - izdajnici

Napominjemo da se najveći broj jugoslovenskih ratnih zločinaca i izdajnika sklonio u zemlje pod britanskom i američkom jurisdikcijom, uključujući ovde i Italiju, pa kako je za njihovu ekstradiciju potrebno izdejstvovati odobrenje Foreign Office-a, to je:

1. Podneto zahteva dipolomatskim putem Foreign Office-a	1.828
2. Foreign Office odobrio izručenja	208
3. Foreign Office odbio izručenja	60
4. Još nerešeno zahteva	1.560

U vezi početnih zahteva Foreign Office-u i State departmentu, naše delegacije na britanskim zonama Nemačke i Austrije, a za Italiju jugoslovenska delegacija u Savetodavnom veću u Rimu, predavale su anglo-američkim okupacionim vlastima zahteve za izručenje lica čije je boravište bilo poznato, sa ovim rezultatima:

Italija pod anglo-američkim okupacijom

1. Podneto zahteva za izručenje	300
2. Odobreno izručenja i izručeno	25
3. Još nerešeno zahteva	275

Britanska zona Austrije

1. Podneto zahteva za izručenje	112
2. Odobreno izručenja i izručeno	12
3. Još nerešeno zahteva	100

Britanska zona u Nemačkoj

1. Podneto zahteva za izručenje	99
2. Odobreno izručenja i izručeno	4
3. Još nerešeno zahteva	95

U pogledu zatražnih izručenja od američkih okupacionih vlasti, napominjemo da smo u odnosu na Italiju napred naveli, pošto je ista bila pod zajedničkom anglo-američkom okupacijom, dok u odnosu na okupacione zone Austrije i Nemačke iznosimo sledeće:

Američka zona Austrije

1. Podneto zahteva za izručenje	97
2. Odobreno izručenja i izručeno	10
3. Još nerešeno zahteva	87

Američka zona Nemačke

1. Podneto zahteva za izručenje	54
2. Odobreno izručenja	24
a/ izručeno	22
b/ neizručeno	1
c/ prisilno reportiran	1
3. Odbijeno izručenja	8
4. Još nerešeno zahteva	22

U pogledu zatraženih izručenja od sovjetskih okupacionih vlasti, karakteristično je napomenuti da na sovjetskoj zoni Nemačke nismo imali nikakvih zahteva, dok je u odnosu na

Sovjetsku zonu Austrije

1. Podneto zahteva za izručenje	20
---------------------------------	----

2. Odobreno izručenja i izručeno	17
3. Još nerešeno zahteva	3

U pogledu podnetih zahteva za izručenje iz francuske zone Austrije i Nemačke, iznosimo sledeće:

Francuska zona Austrije

1. Podneto zahteva za izručenje	25
2. Odobreno izručenja i izručeno	8
3. Još nerešeno zahteva	17

Francuska zona Nemačke

1. Podneto zahteva za izručenje	5
2. Odobreno izručenja	5
a) izručeno	2
b) neizručeno	3

U pogledu zahteva za izručenje koje smo podnosili preko Ministarstva inostranih poslova vladama okupacionih zemalja, iznosimo sledeće statističke podatke:

Italija

Već smo naveli početke u odnosu na podnete zahteve, dok je Italija bila pod anglo-američkom okupacijom. Međutim po zaključivanju mira sa istom, ponovo je pokrenut postupak ekstradicije jugoslovenskih ratnih zločinaca i izdajnika, pa je u tom smislu:

1. Podneto zahteva za izručenje	65
2. Ostalo nerešeno	65

Mažarska

U Mažarsku su većinom избегли jugoslovenski ratni zločinci i izdajnici mažarske nacionalnosti.

1. Podneto zahteva za izručenje	9
2. Odobreno izručenja i izručeno	9

Čehoslovačka

Manji broj jugoslovenskih ratnih zločinaca i izdajnika sklonilo se i u Čehoslovačku, te je čehoslovačkoj vladi:

1. Podneto zahteva za izručenje	8
2. Odobreno i izručeno	8

Iako je Državna komisija (i njena Delegacija u Beču) u načelu saobraćala samo sa savezničkim okupacionim vlastima u Austriji, ipak je u nekoliko slučajeva Delegacija saradivala i sa austriskim vlastima, te su joj istre izručile deset jugoslovenskih ratnih zločinaca i izdajnika.

Ostale zemlje.

Jugoslovenski ratni zločinci i izdajnici sklonili su se i druge evropske i van-evropske zemlje kao napr. U Francusku, Švedsku, Švajcarsku, Grčku, Tursku, a u poslednje vreme naročito u zemlje Južne Amerike, prvenstveno u Braziliju i Argentinu, i još neke druge, pa je ova Komisija u svim slučajevima intervenisala preko Ministarstva inostranih poslova, no do sada bez ikakvih rezultata.

Ukupno do sada izručeno nam je jugoslovenskih ratnih zločinaca i izdajnika, uključujući tu i folkdojčere, kao i Madžare jugoslovenske državljanke [...] 142 [osobe.]

II. Ratni zločinci:

Italijani, Nemci, Madžari, Bugari, Albanci

Italija

Ovde podvlačimo da se u Italiji nalaze svi italijanski ratni zločinci, koji su ne samo kod ove Komisije utvrđeni već i kod KUN-a registrovani, pa je i pored toga ova Komisija preko Ministarstva inostranih poslova više puta tražila izručenje najglavnijih italijanskih ratnih zločinaca.

1. Podneto zahteva za izručenje	44
2. Još nerešeno zahteva	44

Po zaključenju mira sa Italijom i uspostavi diplomatskih odnosa, Komisija je ponovno podnela zahtev za izručenje najglavnijih italijanskih ratnih zločinaca preko Ministarstva inostranih poslova italijanskoj vladi.

1. Podneto zahteva za izručenje	49
2. Još nerešenih zahteva	49

Kao što su iz napred iznetog vidi, od blizu hiljadu registrovanih kod KUN-a nije nam izručen ni jedan italijanski zločinac.

Nemački i austriski ratni zločinci sklonili su se većinom u Nemačku i Austriju, te je poglavito naša delatnost u pogledu njihovog izručenja bila usmerna u tim zemljama.

Austrija

Engleska zona Austrije

1. Podneto zahteva za izručenje	88
2. Odobreno izručenja i izručeno	24
3. Još nerešeno zahteva	64

Američka zona Austrije

1. Podneto zahteva za izručenje	26
2. Odobreno izručenja i izručeno	1
3. Još nerešeno zahteva	25

Francuska zona Austrije

1. Podneto zahteva za izručenje	20
2. Odobreno izručenja i izručeno	2
3. Još nerešeno zahteva	18

Sovjetska zona Austrije

1. Podneto zahteva za izručenje	33
2. Odobreno izručenja i izručeno	5
3. Još nerešeno zahteva	28

Nemačka

Engleska zona Nemačke

1. Podneto zahteva za izručenje	226
2. Odobreno izručenja i izručeno	163
3. Odbijeno izručenja	2

4. Još nerešeno zahteva	61
Američka zona Nemačke	
1. Podneto zahteva za izručenje	152
2. Odobreno izručenja	43
a) izručeno	33
b) neizručeno	10
3. Odbijeno zahteva za izručenje	5
4. Još nerešeno zahteva	104

Francuska zona Nemačke

1. Podneto zahteva za izručenje	5
2. Odobreno izručenja	5
a) izručeno	2
b) neizručeno	3

Madžarska

U početku smo i madžarske ratne zločince registrovali kod KUN-a, međutim smo posle odustali od toga, pa smo zahteve za izručenje podnosili preko Ministarstva inostranih poslova madžarskoj vladi:

1. Podneto zahteva za izručenje	158
2. Izručeno	24
3. Postupak u toku	134

Bugarska

U prvo vreme smo i bugarske ratne zločince registrovali kod KUN-a, međutim početkom 1947 od toga smo odustali, sa razloga što bugarske vlasti nisu uslov registracije za izručenje ni postavile.

Maja meseca 1946 dostavili smo Generalnom sekretarijatu Vlade FNRJ spisak od 1.052 bugarska ratna zločinca, za koje smo pretpostavljali da se nalaze u Bugarskoj, te imamo izveštaj da ih je po pronalasku bugarske vlasti privode sudovima na postupak.

Albanija

Spisak albanskih ratnih zločinaca za koje smo pretpostavljali da se nalaze u Albaniji, dostavljen je Generalnom sekretarijatu vlade FNRJ, te imamo izveštaj da se u slučaju njihovog pronalaska privode sudovima na postupak.

Sovjetski Savez

Ne samo da vlasti SSSR-a izlaze u susret naših zahteva, već nas izveštavaju u svima slučajevima gde utvrde da se među njihovim ratnim zarobljenicima nalaze ratni zločinci koji bi mogli biti interesantni za jugoslovenske vlasti, tako napr. u poslednje vreme dostavili su nam podatke za 51 Nemaca, ustvari teškog ratnog zločina, koji u ovoj Komisiji do sada nisu bili evidentirani.

Rekapitulacija

Ukupno do sada izručeno:

1. jugoslovenskih zločinaca i izdajnika	142
2. nemačkih ratnih zločinaca	234
3. mađarskih ratnih zločinaca	24
[—] svega ukupno	400

SARADNJA SA ORGANIMA TUŽIOŠTVA I PRAVOSUĐA

Pripreme za suđenja u zemlji.

Saradnja između Državne komisije i zemaljskih komisija s jedne, javnih tužioštava /UDB-i/ odnosno nadležnih vojnih i redovnih sudova s druge strane, očitavala se ne samo u istraživanju – prikupljanju dokaznog gradiva i u pokretanju krivičnih programa, nego i u pripremama za suđenja ratnim zločincima i izdajnicima u zemlji. Tu su dolazila u obzir kako suđenja iz inostranstva izručenim ratnim zločincima i izdajnicima, tako i onim pronađenim i uhvaćenim u zemlji.

Komisije su u svima ovim slučajevima ostavljale vojnim i javnim tužioštvima odnosno sudovima na raspoloženje svoje dokazno gradivo, a bilo je nemalo slučajeva da su pravni referati Državne komisije i zemaljskih komisija saradivali na izradi optužnica ili su tekstovi odluka, elaborata i tematskih referata, izrađenih u Državnoj komisiji i zemaljskim komisijama, unošeno u optužnice.

Dostava dokaznog gradiva nije bio prost manipulativan posao. Sve većim produbljavanjem ogromne i zapletene materije, stalno su se otkrivala nova

krivična dela i odgovornosti pojedinih ratnih zločinaca i izdajnika kako u dokaznom gradivu koje je u Državnoj komisiji i zemaljskim komisijama već postojalo, tako i u onome koje je naknadno stizalo. Stoga je svaka odluka sa odgovorajućim dokaznim gradivom, pre nego li će biti upućena radi korišćenja u optužbi, bila uzeta ponovo u rad revidirana, dopunjavana i objedinjavane. S obzirom na prirodu materije, drukčije nije moglo biti. I nepotpuna odluka, naprimer, samo jedno krivično delo bilo je dovoljno da se izvesno lice registruje kao ratni zločinac, dapače bila je dovoljna osnovana sumnja, a za suđenje trebalo je izneti i poslednju krivicu i poslednje dokazno sredstvo kojim se raspolagalo.

Dokazno gradivo dostavljale su Državne komisije i zemaljske komisije u nebrojeno mnogo slučajeva za suđenja grupama ratnih zločinaca i izdajnika, kao i za pojedinačna suđenja. Svi ti slučajevi ne mogu se nabrojati. Tačnu statistiku o tome ne može se izvesti, jer nije vođena evidencija. Stoga ćemo nabrojati samo nekoliko takvih krupnijih suđenja, ilustracije radi.

To su:

a) suđenja okupatorskim ratnim zločincima

[•] Grupa mađarskih ratnih zločinaca na čelu sa Marthory Gezom, biv. žandarmeriskim potpukovnikom (materijal pružila Pokrajinska komisija Vojvodine)

[•] Grupa na čelu sa Szombathely-Knaus Forenzom, generalom, načelnikom generalštaba mađarske vojske (materijal pružila Pokrajinska komisija Vojvodine)

[•] Nemački ratni zločinac Roesener Erwin, SS-Gruppenfuehrer, biv. Policijski vođa u Sloveniji (materijal pružila Zemaljska komisija Slovenije)

[•] Grupa nemačkih ratnih zločinaca na čelu sa Hesse Karlom, SS-Obersturmfuehrerom, komadantom logora za jugoslovenske ratne zarobljenike i internirce u Norveškoj (materijal pružila Državna komisija)

[•] Grupa na čelu sa Hluemel Ernstom, pukovnikom, komadantom zarobljeničkog logora Oflag VI C u Osnabruecku (materijal pružila Državna komisija)

[•] Grupa na čelu sa Dr. Fuchs Wilhelmom, SS-Standartefuehrerom, šefom Gestapoa (Einsatzgruppe) u Beogradu, i Meysznor Augustom, SS-Gruppenfuehrerom, višim policiskim vođom u Srbiji (materijal pružila Državna komisija i Zemaljska komisija NR Srbije)

[•] Grupa na čelu sa Loehr Alexanderom, Generaloberstom, vojnim zapovednikom Jugoistoka (materijal pružila Državna komisija, Zemaljske komisije Srbije, Zemaljska komisija Hrvatske, Zemaljska komisija Slovenije, Zemaljska komisija Bosne i Hercegovine, Zemaljska komisija Crne Gore i Pokrajinska komisija Vojvodine)

[•] Grupa na čelu sa Dr. Thurner Heraldом, šefom vojne uprave u Srbiji (materijal pružila Državna komisija i Zemaljska komisija Srbije)

[•] Grupa na čelu sa von Obarkamp Karlom, SS-Brigadefuehrerom, komadantom 7 SS divizije „Prinz Eugen“ (materijal pružila Državna komisija, Zemaljska komisija Bosne i Hercegovine, Zemaljska komisija Hrvatske, Zemaljska komisija Srbije i Zemaljska komisija Crne Gore)

[•] Grupa na čelu sa Rainer Dr. Friedrihom, Gauleiterom Koruške i Krajin-ske (materijal pružila Zemaljska komisija Slovenije, a delom Državna komisija)

[•] Grupa na čelu sa Stage Kurtom, SS-Sturmbannfuehrerom, komandantom SIPO und SD u Mariboru (materijal dala Zemaljska komisija Slovenije)

[•] Grupa na čelu sa Dankelmann Hainrichom, generalom, vojnim zapovednikom u Srbiji, i Neuhausen Franzom, generalnim opunomoćenikom za privredu u Srbiji (materijal pružila Državna komisija)

[•] Nemački ratni zločinac Rosenthal Alfred, SS-Sturmfuehrer, zapovednik koncentracionog logora u Bačkoj Topoli (materijal dala Pokrajinska komisija Vojvodine)

[•] Grupa italijanskih ratnih zločinaca na čelu sa Pannicucci Ginom, kape-tanom, (materijal dala Zemaljska komisija Crne Gore)

[•] Grupa na čelu sa Marinijem, karabinijerom (materijal dala Zemaljska komisija Crne Gore)

[a.2] još neodržana suđenja u pripremi

[•] Grupa nemačkih ratnih zločinaca na čelu sa May Andreasom, general-majorom, zapovednikom Ordnungspolizei u Srbiji (materijal pružila Državna komisija)

[•] Grupa na čelu sa Fest Antonom, SS-Obersturmbannfuehrerom, zapovednikom Sipo und SD u Sarajevu (materijal dala Zemaljska komisija Bosne i Hercegovine)

[•] Nemački ratni zločinac Stockhausen, general, komadant puka „Grose-deutschland“ (materijal dostavila Državna komisija)

[•] Grupa na čelu sa Wilkiem, komadantom logora za prinudan rad u Dortmundu, Sechtingom i Rothom, policiski funkcionerima u Dortmundu (materijal dala Državna komisija)

[•] Grupa pripadnika 7 SS divizije „Prinz Eugen“, na čelu sa Markewitzom i Lipinskyem, komandirima četa, (materijal dala Državna komisija)

[•] Nemački ratni zločinac Prah Went, feldkomadant u Mostaru (materijal dostavila Državna komisija i Zemaljska komisija Bosne i Hercegovine)

[•] Nemački ratni zločinac Grandke Helmuth, Tschoatschnel, Kupke (materijal dostavila Državna komisija)

b) Suđenje domaćim ratnim zločincima - izdajnicima

[•] Grupe domaćih ratnih zločinaca - izdajnika na čelu sa Budak Dr. Milom, „doglavnikom NDH“, sa Servatzijem i Rukavinom Jucom, ustaškim ministrima (materijal dala Zemaljska komisija Hrvatske)

[•] Grupa članova tzv. „Centralnog nacionalnog komiteta“, na čelu sa Mustafom Mulalićem, Đurom Đurovićem i Dragutinom Keserovićem (materijal dostavila Državna komisija)

[•] Grupa na čelu sa Dražom Mihajlovićem (materijal dostavila Državna komisija, uklj. materijal iz Zemaljske komisije Srbije, Zemaljske komisije Hrvatske, Zemaljske komisije Crne Gore i dr.)

[•] Domaći ratni zločinac - izdajnik Kren Vladimir, komadant ustaškog vazduhoplovstva (materijal dala Zemaljska komisija Hrvatske)

[•] Grupa klerofašista i ustaša na čelu sa Stepincem Alojzijem, Lisakom Erihom i dr. (materijal dostavila Zemaljska komisija Hrvatske, delimično Državna komisija)

[•] Grupa na čelu sa Gutićem Dr. Viktorom i Neđelskim Dr. Feliksom (materijal dostavila Državna komisija i Zemaljska komisija Bosne i Hercegovine)

[•] Grupa na čelu sa Ivanom - Icom Kirinom i Cerovskim, ustaškim policijskim zapovednicima (materijal dala Zemaljska komisija Hrvatske)

[•] Domaći ratni - zločinac - izdajnik Dangić Jezdimir, četnički komadant (materijal dostavila Državna komisija i Zemaljska komisija Bosne i Hercegovine)

[•] Grupa na čelu sa Đorđević Dragoslavom, komadantom „Avalskog četničkog korpusa“ (materijal dala Državna komisija)

- [•] Grupa na čelu sa Kvaternik Slavkom, „vojskovođom-doglavnikom“, Kasche Siegfidom, nemačkim poslanikom u NDH (materijal dostavila Državna komisija i Zemaljska komisija Hrvatske)
- [•] Domaći ratni zločinac - izdajnik Kovačević (materijal dala Pokrajinska komisija Vojvodine)
- [•] Grupa na čelu sa Rupnikom Leonom, generalom, predsednikom kvislinške uprave u Ljubljani (materijal pružila Zemaljska komisija Slovenije)
- [•] Grupa pripadnika 13 SS divizije „Handžar“, na čelu sa Matheis Franzom, SS-Standartenfuehrerom (materijal dala Državna komisija i Zemaljska komisija Bosne i Hercegovine)
- [•] Grupa pripadnika nemačko-četničke terorističke organizacije „Konrad Rinheit“ iz Zablaća (materijal dala Zemaljska komisija Hrvatske)
- [•] Grupa „zelenaša“, članova kvislinške „Narodne uprave“ na Cetinju, i italijanskih ratnih zločinaca, na čelu sa Ferro Giovanniem, majorom (materijal dala Zemaljska komisija Crne Gore)
- [•] Grupa albanskih fašista i italijanskih ratnih zločinaca na čelu sa Isasca Karlom, generalom (materijal dala Zemaljska komisija Crne Gore)
- [•] Grupa ratnih zločinaca - izdajnika na čelu sa Deak Dr. Leonom, biv. županom (materijal dala Pokrajinska komisija Vojvodine)
- [•] Grupa na čelu sa Reith Franzom, šefom banatske policije, i Wagner Juergenom, generalom (materijal dala Pokrajinska komisija Vojvodine)
- [•] Grupa na čelu sa Gvozdić Dr. Petrom, ustaškim logornikom u Srem. Mitrovici (materijal dala Pokrajinska komisija Vojvodine)
- [•] Grupa na čelu sa Spiller Dr. Jurajem, šefom javne bezbednosti za Banat (materijal dala Državna komisija i Pokrajinska komisija Vojvodine) [...] etc. etc.

Pripreme za suđenja u inostranstvu i učestvovanje u istima.

U inostranstvu održavana su /i još se održavaju/ mnogobrojna suđenja ratnim zločincima. Naročito pred bivšim savezničkim vojnim sudovima u Nemačkoj pa i u Austriji održana su takva suđenja, a neka su u toku ili u pripremi.

U Nemačkoj i Austriji anglo-američki vojni sudovi sude uglavnom oni ratnim zločincima, koji se ne izručuju pojedinim zemljama, bilo zato što se radi o centralnim ličnostima nacističkog aparata koji su odgovorni prema svim

savezničkim zemljama /tzv. glavni ratni zločinci/, bilo pak zato što se radi o zločincima koji su prema savezničkim državljanima vršili delimično ili u celosti zločine u samoj Nemačkoj ili Austriji /u koncentracionim logorima ili sl./, ili najzad iz sumnjivih anglo-američkih političkih razloga.

Među tim zločincima ima često takvih, koji su vršili zločine u Jugoslaviji ili pak prema jugoslovenskim građanima u inostranstvu.

Državna komisija pratila je sva ta suđenja preko izveštaja svojih delegacija u Nemačkoj i Austriji, zatim na osnovu saopštenja KUN-a i na osnovu obaveštenja iz drugih izvora. Važnost praćenja tih procesa je velika ne samo sa praktičnog no i sa teoriskog gledišta, jer se u njima formira jedna grana kri- vičnog prava, koja će pre ili posle dobiti svoj izraz u međunarodnom zakonodavstvu.

Kod procesa gde se sudi licima koja su počinila zločine u Jugoslaviji ili prema našim građanima u inostranstvu, mi imamo specijalni interes, da se prilikom suđenja tim zločincima - ako se već ne mogu ili neće da izruče nama - rasprave i zločini prema našoj zemlji i našim građanima, te da oni i za ta dela budu kažnjeni. Taj naš interes je i pravni i politički.

Radi toga je Državna komisija u više slučajeva stavila na raspoloženje naš dokazni materijal i optužne elaborate protiv takvih zločinaca nadležnim savezničkim tužiocima, a posebne delegacije Državne komisije ili pretstavnici njenih redovnih delegacija u odnosnim zonama Nemačke i Austrije pomagali su tužiocima u pravilnoj obradi i upotrebi našeg materijala; pored toga pratili su tok suđenja i prikupljali dokazne materijale iz arhiva sudova i tužioštva.

Na taj način, Državna komisija je doprinela ne samo da zločinci budu kažnjeni za dela koja su izvršili protiv naše zemlje i naših građana, nego je doprinela i ovim putem upoznavanja svetske javnosti sa zločinama fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv naše zemlje i protiv našeg naroda.

Među ovim suđenjima treba na prvom mestu istaknuti veliki i istoriski proces protiv glavnih nacističkih ratnih zločinaca Göringa i dr., koji je održan pred Međunarodnim vojnim sudom u Nürnbergu.

Za vreme celog trajanja procesa, kroz 11 meseci, naša je delegacija radila u Nürnbergu najaktivnije.

Ona je savezničkim tužiocima, a preko njih sudu predala naše optužno i dokazno gradivo, veliki broj dokumenata i jedan dokumentarni film.

Ona je, u stalnoj saradnji sa četiri saveznička glavna tužioca - u prvom redu sa sovjetskim - kao i sa svim savezničkim delegacijama, naročito poljskom i čehoslovačkom, učestvovala u razrađivanju celokupnog rada optužbe, a specijalno u pogledu materijala koji je imao bliže veze sa našom zemljom /formulisane pitanja za optuženike i svedoke, replike na teze odbrane itd./.

Ona je takođe prikupila dragoceni istoriski i dokumentarni material celoga procesa, kao i izvestan broj važnih nemačkih dokumenata iz arhiva pri tome sudu, koji su od velikog značaja za pravnu i istorisku obradu.

Svoj nirnberški optužni i dokazni materijal, Državna komisija publikovala je u zasebnoj knjizi.

Po okončanju rada Međunarodnog vojnog suda, u Nürnbergu je obrazovan američki /zonalni/ vojni sud sa zadatkom da sudi izvesnom broju krupnih nemačkih ratnih zločinaca.

To su zločinci čiji je delatnost pogodila sve savezničke narode, a pored toga ima priličan broj takvih, koji su specijalno prema našoj zemlji i našim narodima počinile teške zločine. Pretsedništvo vlade FNRJ rešilo je, da se pri tome sudu ustanovi jugoslovenska delegacija, koje će tamo raditi dok traje potreba za to.

Preko nje Državna komisija stavljala je američkom tužiocu na raspoloženje svoj optužni i dokazni material te rukovodila njegovom upotrebom. Pored toga i ova je delegacija prikupljala dokumentarni material, koji se može pronaći u arhivama suda i tužioštva. Posle skoro 8 meseci rada, delegacija se vratila u zemlju.

Pred američkim vojnim sudom treba da bude suđeno oko 400 krupnih nacističkih zločinaca, u nizu procesa, koji se pripremaju po grupama s obzirom na prirodu optužnog materijala ili obzirom na pojedine vrste funkcije zločinaca, tako i napr. vojni rukovodioci, politički rukovodioci, razne grupe SS-ovaca i gestapovaca, rukovodioci pojedinih grana državne uprave, rukovodioci privrede itd.

Nekoliko od ovih procesa su već u toku, a nekoliko u pripremi.

Državna komisija do sada dala optužni i dokazni materijal u procesu protiv grupe visokih vojnih rukovodioca /feldmaršal von Weichs, List i drugi, protiv rukovodilaca industrijskog koncerna I. G. Farbenindustrie, protiv rukovodilaca nemačke poljoprivrede i ishrane itd./.

Po prvom od pomenutih suđenja upućen je u Nürnberg i jedan svedok iz naše zemlje.

Naravno, nije krivica ni Državne komisije ni njene delegacije što je od strane američkog vojnog suda u Nürnbergu pala poznata protivpravna, nemoralna i politički tendenciozna presuda, u kojoj se hitlerovski feldmaršali i generali oslobađaju optužbe zbog ubijanja talaca u Jugoslaviji i zbog ubijanja zarobljenih boraca NOV i POJ. Pružajući preko američkog vojnog tužioca sudu svoje optužno i dokazno gradivo, Državna komisija izvršila je do kraja dužnost kao organ pravde svoga naroda.

I pred drugim anglo-američkim okupacionim sudovima u Nemačkoj održan je izvestan broj suđenja protiv nemačkih ratnih zločinaca, na kojima smo i mi učestvovali. To se naročito odnosi na niz suđenja protiv osoblja koncentracijskih logora i logora smrti u Nemačkoj, gde su žrtvom zločina bili i naši građani.

Državna komisija odrađivala je za ta suđenja pojedine članove svojih stalnih delegacija u tim zonama, koji su podnosili odnosnim savezničkim tužioštvima optužni i dokazni materijal Državne komisije, pomagali u njegovoj obradi i pratili tok suđenja kao posmatrači. Tako je postupljeno u procesu protiv logora Mauthausen, Dachau.

PRAVNO-POLITIČKA DELATNOST NA MEĐUNARODNOM POLJU

U Državnoj komisiji stalno se pratio razvoj teorije i prakse međunarodnog krivičnog prava iz grane ratnih zločina i zločina protiv mira i protiv čovečnosti. Skupljeni su i proučavani odnosni materijali i literature. Ovako stečena znanja i iskustva korišćena su u sopstvenoj praksi, a stavljena su u svakoj prilici na raspoloženje i drugim organima državne uprave.

U Državnoj komisiji izrađivana su pravna mišljenja po svima pitanjima iz delokruga njenog rada. Takva mišljenja često su tražili njeni servisi u inostranstvu, Ministarstvo inostranih poslova, naša diplomatska pretstedištva itd. u vezi promenljive prakse bivših savezničkih vlada i respektivnih okupacionih vlasti, uzalud čega su iskrsavala mnogobrojna pravna i pravno-politička pitanja.

Izrađena su pravna mišljenja po pitanjima pronalaženja i izručivanja ratnih zločinaca i izdajnika, povodom nacрта mirovnih ugovora ili bilateralnih sporazuma vlade FNRJ sa inostranim vladama ili radi uzimanja stava naše vlade na međunarodnim konferencijama i sastancima OUN-a.

Posebno je Državna komisija sastavljala uputstva po teoretskim i praktičnim pitanjima koje su se javljale u KUN-u. Na taj način ona je vršila ne samo

direktivne poslove u ovoj oblasti svoje delatnosti, već je uticala i na daljnji razvoj međunarodnog krivičnog prava, imajući uvek u vidu pravna i politička shvatanja nove Jugoslavije.

Od mnogih primera aktivnog učešća Državne komisije u KUN-u, preko vlastite delegacije (apstrahujući registraciju ratnih zločinaca o čemu je ranije bilo govora), navešćemo samo nekoliko važnijih:

Od 31 maja do 4 juna 1945 održana je konferencija svih nacionalnih komisija za ratne zločince sa KUN-om u Londonu. Na toj konferenciji učestvovala je posebna delegacija Državne komisije na čelu sa njenim predsednikom. Delegacija je uzela živog učešća u radu konferencije, iznosila nedostatke u radu KUN-a te učinila razne predloge radi poboljšanja istoga.

Državna komisija vodila je intenzivnu borbu da bi u KUN-u prodrlo shvatanje da je napadački rat međunarodno krivično delo svoje vrste, sarađujući u tom pogledu sa čehoslovačkom i još nekim delegacijama. Ovo shvatanje je najzad prodrlo i posle došlo do izražaja u Londonskom sporazumu od 8 avgusta 1945 odnosno u statutu Međunarodnog vojnog suda, kao i u presudi istoga protiv nemačkih glavnih ratnih zločinaca.

Državna komisija celo vreme rada KUN-a tražila je da se uklone smetnje zbog kojih Sovjetski Savez ne učestvuje u KUN-u.

Državna komisija zauzimala se za dalju izgradnju i održavanje CROWCASSA (Centralnog registra ratnih zločinaca i sumnjivih lica), koji je pre bio u Parizu a posle pri Kontrolnom Savetu u Berlinu, i čiji podaci su u mnogome pomagali pronalaženju ratnih zločinaca.

Državna komisija prodrila je u KUN-u sa gledištem da se pokušaj denacionalizacije stanovništva okupirane zemlje oglasi kao ratni zločin svoje vrste.

Ona je tražila da se i glavni ratni zločinci registruju kod KUN-a i da se omogućí njihovo izručenje pojedinim zemljama, naročito kada se videlo da Međunarodni vojni sud neće održavati više suđenja sem onoga koje se održalo u Nürnbergu.

Posle teške borbe, prodrila je Državna komisija sa gledištem o odgovornosti italijanskih fašističkih vojnih sudova, te je uspela da su članovi tih sudova registrovani kao ratni zločinci.

Državna komisija je u više mahova iznosila KUN žalbe zbog neizručivanja ratnih zločinaca našoj zemlji, ukazujući na protivzakonito radnje savezničkih vlasti i tražeći intervencije KUN-a. Po zahtevu Državne komisije KUN je učinila čitav niz predloga, preporuka i nacрта savezničkim vladama, čiji je

cilj bio da se poboljša i ubrza rad na pronalaženju i izručivanju ratnih zločinaca. Nažalost, samo mali deo tih predloga je prihvaćen a veliki deo baš najefikasnijih predloga nije otvaran usled otpora onih bivših saveznika, pod čijom su se jurisdikcijom uglavnom nalazili ratni zločinci (SAD i Velika Britanija).

Prilikom izrade Londonskog sporazuma od 8 avgusta 1945, delegacija Državne komisije u KUN-u bila je u kontaktu sa predstavnicima četiri velike sile i saradivala u nacrtu toga sporazuma, koji je bio baza za nirnberško suđenje.

Državna komisija iznosila je KUN-u predloge naše vlade u pogledu onih sugestija koje treba da se učine mirovnoj konferenciji za klauzule mirovnih ugovora o gonjenju i izručivanju ratnih zločinaca. Naši predlozi su u sugestijama KUN-a u velikoj meri usvojeni, ali nažalost u samim mirovnim ugovorima usvojeni su samo delimično.

Državna komisija uticala je dakle svojim mišljenjima na živu praksu i stvaranje međunarodnog prava svagde gde je to mogla učiniti direktno ili preko svojih organa u inostranstvu.

Svoje materijale stavila je Državna komisija na raspoloženje i za naučne svrhe. Tako je naprimer u junu 1946 Komitet za zaštitu narodnog zdravlja FNRJ uputio delegaciju na međunarodni kongres sudske i socijalne medicine i kriminalistike u Bruxellesu; ona je istupila sa temom *Međunarodni zločin počinjen nad narodima Jugoslavije 1941/1945*. Dokumentaciju i fotomaterijal za ovu temu, obrađen je u četiri zasebna i na kongresu veoma uspešna referata, dala je uglavnom Državna komisija.

Pored referata, imovinama delegacija prikazala je na kongresu i film Državne komisije, koji je u svoje vreme prikazan pred Međunarodnim vojnim sudom u Nürnbergu. Referati i film ponovljeni su posle kongresa i pred naučnim krugovima u Belgiji.

PUBLIKACIONA DELATNOST

Državna komisija sa članom 8 Pravilnika bila obavezna da javnosti saopštava rezultate svoga rada i istraživanja ili sadržaj pojedinih isprava. Koliku i kakvu publikacionu delatnost je razvila i koliku pomoć pružila propagandi videće se iz podataka koji se iznose.

Kroz beogradsku dnevnu i nedeljnu štampu (prenosila je i ostala štampa u čitavoj zemlji) Državna komisija objavila je 93 svoja saopštenja. Ova ista sa-

opštenja štampana su posle u 4 knjige (120 + 280 + 232 + 227 = 859 strana). 94-to svoje saopštenje izdala je Državna komisija u vidu knjige (180 str.) o italijanskim zločincima protiv Jugoslavije i njenih naroda. Ovo je saopštenje Ministarstvo spoljnih poslova dalo prevesti i štampati na ruskom, engleskom i francuskom jeziku.

Kao saopštenje br. 95, Državna komisija izdala je knjigu o zločinima Austrije i Austrijanaca protiv Jugoslavije i njenih naroda (151 str.). Ova knjiga je u Državnoj komisiji preveda na engleski jezik, a Ministarstvo spoljnih poslova je štampalo i rasturilo u inostranstvu.

Državna komisija izdala je zatim knjigu „Dokumenti o izdajstvu Draže Mihajlovića“ od 734 stranica; tu je objavljeno i komentarisano 760 dokumenata. Najzad, izdala je Državna komisija u vidu knjige jugoslovensko optužno i dokazno gradivo protiv nacističkih glavnih ratnih zločinaca, tj. svoj izveštaj Međunarodnom vojnom sudu u Nürnbergu sa priložima (200 str).

Pored napred spomenutih prevoda na strane jezike, koji su plasirani u inostranstvu, Državna komisija je preko svoje delegacije u KUN-u izdala u Londonu na engleskom jeziku tri kratke brošure: izvod iz prvih šest saopštenja Državne komisije, izvod iz „Dokumenti o izdajstvu Draže Mihajlovića“ i izvod iz više saopštenja Državne komisije o italijanskom pokušaju nasilnog odnarođavanja Juliske Krajine. U inostranstvu, među našom emigracijom u Americi i dr. plasirano je 1.000 komada „Dokumenti o izdajstvu Draže Mihajlovića“ i manja količina drugih publikacija Državne komisije na srpsko-hrvatskom jeziku.

Pored tekstova, knjige sadrže veliki broj faksimila i fotografija.

Sva ova publikaciona delatnost nosi pečat prilika u kojima je stvarana i ciljeva kojima je služila. Pored toga, ona nosi pečat slabosti aparata - u odnosu na veliku odgovornost ove delatnosti - koji je na njoj sarađivao. Otuda приметљиви literarni i tehnički nedostatci. Napomenuto je već da je u Državnoj komisiji kroz jedno razdoblje 1945/1946 postojalo Publikaciono odeljenje, ali ipak je glavni teret redakcija, a ponekad isključivi, padao na predsednika i sekretara, koji su inače bili preopterećeni drugim poslovima.

No ovo još nije sve. Državna komisija je svoje materijale dala i za druge velike publikacije, kao napr. za knjigu Instituta za međunarodna pitanja (pri Ministarstvu spoljnih poslova) „Dokumenti o odnarođavanju Jugoslovena u Juliskoj Krajini“ (objavljena je na stranim jezicima); zatim za knjigu „Dokumenti o protivnarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera“ itd.

Ovde se ne može ni nabrojati sva ona skoro posvednevna saradnja koju je Državna komisija pružila biv. Ministarstvu informacija, Tanjugu, Direkciji za informacije, kao i redakcijama domaćih listova za svrhe propagande. U iste svrhe pružena je saradnja društvenim organizacijama: Narodnoj Omladini, Narodnom Frontu, Crvenom Krstu, AFŽ-u. Posle svega, u Državnoj komisiji primljeno je mnoštvo stranih novinara iz svih zemalja sveta.

Svima napred navedenim elementima stavljeni su na raspoloženje materijali Državne komisije. Biće dovoljno napomenuti, da je ovim putem izdano preko 7.000 fotografija ratnih zločina i zločinaca.

Osim ove publikacione delatnosti i saradnje na propagandi, Državna komisija priredila je u Beogradu veliku izložbu sa 1.000 fotografija i dokumenata. Izložba je trajala 38 dana, od 16 marta do 23 aprila 1945, a posetilo je 53.963 lica.

Odmah zatim poslat je pretežni deo iste izložbe u glavne gradove narodnih republika te je prikazan u Sarajevu (15 dana), u Zagrebu (24 dana), Ljubljani (16 dana) i na Cetinju (15 dana) - sa ukupnom posetom od 53.793 lica.

Manji deo izložbe prikazan je u Kragujevcu (poseta oko 4.500 lica), u Kraljevu (oko 6.000 lica), u Čupriji (4.000 lica) i u Nišu (oko 7.000 lica).

Sa svojim fotografskim materijalima učestvovala je Državna komisija u međunarodnim izložbama ratnih zločina, koje je KUN priredila u Londonu i Parizu.

Po sporazumu sa upravom beogradske radio stanice, za Državnu komisiju je u jednom razdoblju 1945/1946 rezervisana nedeljno jedna emisija od 20 minuta. U toj emisiji čitali su redovno svoje komentare članovi Državne komisije i načelnik Publikacionog odeljenja, ili su iz Državne komisije dostavljeni gotovi komentari koje su radio spikeri čitali.

U ovaj izveštaj spada takođe i ona publikaciona delatnost koju su razvili nezvanično, u svoje ime, članovi Državne komisije. To je čitav niz rezervisanih predavanja o ratnim zločincima na Narodnom univerzitetu u Beogradu i po raznim društvenim organizacijama, zatim još veći niz članaka u dnevnoj i periodičnoj štampi.

Dokumentarni film Državne komisije o nemačkim ratnim zločinima, koji je kao dokaz projiciran u raspravnoj dvorani Međunarodnog vojnog suda u Nürnbergu, prikazivan je, kao što je na jednom mestu spomenuto, pred načnim i stručnim krugovima u Bruxellesu. Prikazan je takođe u Beogradu i Zagrebu na narodnim univerzitetima uz propagandna predavanja.

Publikacionu delatnost, iako u manjoj meri, razvile su i zemaljske komisije.

One su tako isto izdavale saopštenja o zločinima okupatora i izdajnika i publikovale i preko lokalne štampe; one su davale štampi svoje materijale, izdavale brošure u kojima su obrađivani pojedini zločini, davale materijale ili same organizovale predavanja preko radija, priredile izložbe fotografija i dokumenata itd.

Tako je Zemaljska komisija Slovenije, čija publikaciona delatnost počinje još u leto 1944, pored izdatih saopštenja štampala dve knjige: „Fašističko-domobranski teror“ i „Internacije“, a pripremila je materijal za štampanje još 5 knjiga. Pored toga, Komisija je od 1944 do 1946 dva puta nedeljno davala izveštaje ili predavanja preko ljubljanske radio stanice.

Zemaljska komisija Hrvatske je objavila 39 saopštenja i izdala dve brošure „Dokumenti o zločinima talijanskog okupatora“ i „Zločini u logoru Jasenovac“. Reodovno je tokom 1945 i 1946 davala materijale zagrebačkoj štampi. Avgusta 1945 priredila je u Zagrebu izložbu fotografija o zločinima Nemaca, Italijana, Madžara i kvisinga sa 180 fotografija, a zatim istu izložbu priredila u 17 većih mesta Narodne republike Hrvatske.

Zemaljska komisija Bosne i Hercegovine je objavila tokom 1945 i 1946 7 saopštenja. Zatim je objavila preko štampe više članaka o teškim ratnim zločinima, a marta 1946 je publikovala preko sarajevske štampe oko 30 fotografija ratnih zločinaca sa komentarima. Novembra i decembra priredila je u Sarajevu izložbu fotografija i dokumenata, koju je posetilo oko 50.000 lica. Početkom februara 1946 je priredila istu izložbu u 8 većih mesta Narodne republike Bosne i Hercegovine, kao i u Dubrovniku. Ove izložbe je posetilo preko 50.000 lica, a preko štampe su publikovani dopisi o izložbama.

Pokrajinska komisija Vojvodine je publikovala dve knjige. Prva knjiga „Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini god. 1941-1944“ obuhvata 335 strana zločina Madžara u Bačkoj i Baniji, i doživela je dva izdanja sa ukupnim tiražom od 7.000 primeraka. Druga knjiga obuhvata na 336 strana zločine okupatora i domaćih izdajnika u Sremu i štampana je u isto tako 7.000 primeraka.

Publikaciona delatnost zemaljskih komisija Crne Gore, Srbije i Makedonije bile su znatno slabija od delatnosti ostalih zemaljskih komisija i saopštenja o teškim zločinima, prikaza i dr.

[* * *]

Državna komisija i njena služba nisu bili jedini državni instrument za go-njenje ratnih zločinaca i izdajnika. Konkurisali su UDB i Javno tužništvo. I činjenica stoji, da je naša zemlja uistinu očišćena od zločinačkih ostataka fašizma u tolikoj meri, da je našim narodima gatantovano spokojstvo u izgrad-nji novoga života i da su obezbeđeni protiv povrata teških stradanja kao što su bila ona koja su morali izdržati u oslobodilačkom ratu protiv fašističkih zavojevača i njihovih domaćih pomagača.

Govoreći konkretno, može se učiniti ova kratka konstatacija: skoro svi naj-viši i viši vojni, politički i policijski rukovodioci nemačkog i mađarskog oku-pacionog aparata privedeni su zasluženju kazni. Osim Ante Pavelića, čiji je slučaj dobro poznat, likvidirani su i nisu među živima ili su inače eliminisani iz narodnog života svi rodonačelnici izdajničkih grupa i najveći deo njihovog političkog i vojnog rukovodećeg kadra. Pored ovih, suđen je i osuđen veliki broj običnih ratnih zločinaca i izdajnika. U jednu reč: privedeni su zaslu-ženju kazni svi utvrđeni ratni zločinci i izdajnici koji su do sada otkriveni i uhvaćeni na teritoriji FNRJ, dok su - bez naše krivice - dobrim delom ostali izvan dohvata naših sudova ratni zločinci, kako okupatorski tako njihovi do-maći pomagači, koji su избегли u inostranstvo, a to usled sabotaže izruči-vanja od strane vlada SAD, Velike Britanije i Francuske te respektivnih oku-pacionih vlasti naročito u Italiji te u Austriji i Nemačkoj. Naša služba učinila je izvanredne napore da - u skladu sa međunarodnim zakonom i običajima kao i sa posebno primljenim obavezama pomenutih bivših savezničkih vlada - postigne izručenje utvrđenih ratnih zločinaca i izdajnika, ali bez pravog rezultata, tako da to pitanje i dalje ostaje otvoreno.

Iz ovog kratkog završnog izveštaja moglo se videti, da su opšti i ukupni re-zultati rada Državne komisije i njene službe ipak veliki te, sa gledišta pravo-sudnog, političkog i istoriskog, zadovoljavajući. U uslovima u kojima smo radili, oni nisu mogli biti mnogo bolji. Bez samohvale možemo reći, da su rukovodstva i kadrovi celokupne službe, radeći savezno i sa predanošću prema otadžbini, dali sve od sebe i da mogu vedra čela izaći pred najviše državno rukovodstvo, koje im je poverilo ovaj krupan i odgovoran zadatak.

U Beogradu, 12 aprila 1948.

Sekretar Državne komisije
(Dr. Ivan Grgić)

Pretsednik Državne komisije
(Dr. Dušan Nedeljković)

Vladan Vukliš**The Final Report of Dr Dušan Nedeljković on the Work of the National Investigative Commission on War Crimes of Occupation and Auxillary Forces in Yugoslavia**

Summary: In Jajce, during the second congress of the Antifascist Council of the People's Liberation of Yugoslavia, on November 30th 1943, the National Investigative Commission on War Crimes of the Occupation and Auxillary Forces was established. The pre-war philosopher, writer, Skoplje University professor and the participant of the Yugoslav communist resistance movement, dr Dušan Nedeljković, was appointed as the president of the National Commission. The basic task of the National Commission was to collect the evidence material on the crimes of the Axis aggressors as well as the members of local state, police, military and militia formations, with the purpose of performing arrests, extradition and judicial persecution. National Commission was also entrusted with keeping files on identified war criminals and informing the Yugoslav and foreign public about its findings. When the National Commission was disbanded on April 12th 1948, the president submitted the final report, now kept in the original National Commission *fond* in the Archives of Yugoslavia in Belgrade. This paper brings before the reader the transcription of the entire final report.